नं. ५०६१

निरुक्तम् पूर्वार्द्धकं.

श्री यास्कः

पत्र. ६५ —— सं. १६४१.

वेदांगम्

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

निरुक्तपूर्वार्धम्

५०६९

5069

F-95

५ब

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श्रो: पत्रे
१६२

॥श्रीमद्याज्ञिकदेवहस्तस्येदंपुस्तकं पत्रं॥ वि[illegible] पक्षे [illegible]

॥निरुक्तसंपूर्णंअध्यायत्रयोदश १६७॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

॥श्रीगणेशाय नमः॥ श्रीविश्वेश्वरः सत्यस्त्वे॥ ॐ॥ ॥समाम्नायः समाम्नातः स व्याख्यातव्य
स्तमिमं समाम्नायं निघंटव इत्याचक्षते॥ निघंटवः कस्मान्निगमा इमे भवंति॥ छंदोभ्यः
समाहृत्य समाहृत्य समाम्नातास्ते निगंतव एव संतो॥ निगमनान्निघंटव उच्यंत इत्यौप
मन्यवो॥ पि वाहननादेव स्युः॥ समाहता भवंति॥ यद्वा समाहृता भवंति॥ तद्यान्येतानि च
त्वारि पदजातानि॥ नामाख्याते चोपसर्गनिपाताश्च॥ तानीमानि भवंति॥ तत्रैतन्नामा
ख्यातयोर्लक्षणं प्रदिशंति॥ भावप्रधानमाख्यातं॥ सत्वप्रधानानि नामानि॥ तद्यत्रोभेना

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

व्यपधानेऽभवतः॥ पूर्वापरीभूतं भावमाख्यातेनाचष्टे॥ व्रजति पचतीत्युपक्रमप्रभृत्यपवर्ग-
पर्यन्तं॥ मूर्तं सत्त्वभूतं सत्त्वनामभिर्॥ व्रज्या पक्तिरि॥५॥ त्यद इति सत्त्वानामुपदेशः॥१॥ गौरश्वः
पुरुषो हस्तीति॥ भवतीति भावस्य॥ आस्ते शेते व्रजति तिष्ठतीति॥ इन्द्रियनित्यं वचनमौदुम्बरा-
यणस्तत्र चतुष्ट्वं नोपपद्यते॥ युगपदुत्पन्नानां वा शब्दानामितरेतरोपदेशः॥ शास्त्रकृतो
योगश्च॥ व्याप्तिमत्त्वात्तु शब्दस्या॥५॥ णीयस्त्वाच्च शब्देन संज्ञाकरणं व्यवहारार्थं लोके॥ ते-
षां मनुष्यवद्देवताभिधानं॥ पुरुषविद्यानित्यत्वात्कर्मसंपत्तिर्मन्त्रो वेदे॥२॥ षड्भावविका

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

काराभवंतीति॥ वार्ष्यायणिः॥ जायतेस्ति विपरिणमते॥ वर्द्धते पक्षीयते विनश्यतीति॥ जा
यत इति पूर्वभावस्यादिमाचष्टे॥ नापरभावमाचष्टे॥ न प्रतिषेधति॥५॥ अस्तीत्युत्पन्नस्य स
त्वस्यावधारणं॥ विपरिणमत इत्यप्रच्यवमानस्य तत्वाद्विकारं॥ वर्द्धत इति स्वांगाभ्यु
च्चयं॥ सांयोगिकानां वार्थानां॥ वर्द्धते विजयेनेति वा॥ वर्द्धते शरीरेणेति वा॥ पक्षीयत इत्ये
तेनैव व्याख्यातः प्रतिलोमं॥ विनश्यतीत्यपरभावस्यादिमाचष्टे॥ न पूर्वभावमाचष्टे॥
न प्रतिषेधति॥ अतोन्ये भावविकारा। एतेषामेव विकारा भवंतीति ह स्माह॥ ते यथा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वचनमस्पृहितव्यां॥ न निर्बद्धा उपसर्गा ऽर्थान्निराहुरिति शाकटायनो॥ नामाख्यातयो
स्तु कर्मोपसंयोगद्योतका भवं॥त्युच्चावचाः पदार्था भवंतीति गार्ग्य॥स्तद्य एषु पदार्थः प्रा
हुरिमे तं॥ नामाख्यातयोरर्थविकरणं।४। आ इत्यर्वागर्थे॥ प्र परेत्येतस्य प्रातिलोम्य॥
मभीत्याभिमुख्यं॥ प्रतीत्येतस्य प्रातिलोम्यं॥ मति स्वित्यभिपूजितार्थे॥ निर्दुरित्येतयोः
प्रातिलोम्यं॥ न्यवेति विनिग्रहार्थीयौ॥ उदित्येतयोः प्रातिलोम्यं॥ समित्येकीभावं॥ व्यपे
त्येतस्य प्रातिलोम्यं॥ मन्विति सादृश्यापरभावं॥ मपीति संसर्गं॥ मुपेत्युपजनं॥ परीति

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

सर्वतोस्ताव॥ मे धील्युपरि स्ताव॥ मे श्वर्यैवेवमु स्त्राववानर्पो॥ न्त्राकुंस्तउपेस्थितव्याः॥५॥
त्रपमः पादः॥ ॥ अपनिपाताँ॥ उ स्त्राव चेषर्वेषु निपत्येतें॥ कप मार्थपि कर्मोपसंग्र
हार्थपि पदपूरणास्तेषामेते चत्वार उपमार्थे॥ न वं॥ ती वेति ताषायां वान्वध्यायं॥ वा
मिरिवेंद्र इवेति॥ नेति प्रतिषेधार्थीयो भाषायामुभयमन्वध्यायं॥ नेंद्रं देवममंसत
नेति प्रतिषेधार्थीयः पुरस्तादुपाचार स्तस्य यत्प्रतिषेधति॥ दुर्मदासो न सुरा
यामित्युपमार्थीय उपरिष्टादुपाचारस्तस्य॥ ये नोपमिमीते॥ चिदित्येषोऽनेककर्मा॥ ३।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वार्यश्चिदिदं ब्रूयादिति पूजायां ॥५॥ मा वार्य उपाचारं ग्राहयस्व ॥५॥ आचिनोत्यर्पानाचिनोति बुद्धि
मिति ॥ वा ॥ द्वौधि विदित्सुपमार्थे कुल्माषांश्चिदाहर इत्यव कुक्षिते ॥ कुल्माषाः कुलेषु सीदन्ति
नुदत्येषां नेककर्मदं नु करिष्यतीति ॥ हेत्वपदेशे ॥ कथं नु करिष्यतीत्यनुपृष्टे ॥ नन्वेलद
काषीरिति ॥ वा ॥ ८ ॥ पाप्नुपमार्थे न्ववंतितारा बृहस्पतिं नुते पुरुहूतवयाः ॥ बृहस्पवं ते पुरुहू
तशाखा ॥ वयाः शाखा ॥ वेते वा ॥ यनाज्ञवंति ॥ शाखाः स्वशायाः शाक्नोते वा ॥ ॥ यस्याग
मादर्थ पूप कमहविज्ञायते ॥ न लोढ्दृश्यिकामिवा ॥ वियग्रहणपूप क्काचकर्मोपसंग्रह ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श्वातिसमुच्चयार्थ उत्तास्मां संप्रयुज्यते । अग्रे हं वलं व हत्र हं नित्ये तस्मिन्नेवार्थी दे वे संश्च

पिद्रस्य एत्याकारो वेति विचारणार्थी इदं ताहं पृथिवीमिमां निदधानीस्ववेहवै त्यपा

पि समुच्चयार्थ ऊनवेति । वायुर्वाचामनुवीत्त्वेति । अश्रग्रे हद्इ तिव हद्इ । तिच विनियद्दा

वीयौ पूर्वेण संप्रयुज्येते । अग्रे यमहे इं करोत्वयमिदमिदं हकारिष्यतीदं नुकरिष्य

तीत्यपाप्युकार एतस्मिन्नेवार्थ उत्तरेण मृषमेवदंति सत्यमुतेवदंतीत्यपापिप

दपूरण इदमुतदुहीत्येषानेककर्मेदं हिकरिष्यतीति हेत्वपदेशो कपं हिकारि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ष्यतीत्यनुपृष्टे ॥ कपं द्विव्याकरिष्यतीत्यसूयायां ॥ किलेति विद्याप्रकर्षे ॥ एवं किलेत्य ॥५॥ पापिन
ननु इत्येताभ्यां संप्रयुज्यते ॥५॥ नुपृष्टे ॥ न किलैवं ननु किलैवं ॥ मेति प्रतिषेधे ॥ माकार्षीर्मा हा
र्षीरिति च ॥ खलू विति च ॥ खलु कृत्वा खलु कृतं ॥५॥ म पापि पदपूरणे ॥ एवं खलु तद्बभूवेति
शश्वदिति विचिकित्सार्थीयो भाषायां ॥ शश्वदेवमित्यनुपृष्टे ॥ एवं शश्वदित्यस्वयंपृष्टे ॥
नूनमिति विचिकित्सार्थीयो भाषायां ॥ ३ ॥ उभयमन्वध्यायं ॥ विचिकित्सार्थीयश्च पदपूरणे
श्च ॥६॥ गस्त्य इन्द्राय हविर्निरुप्य ॥ मरुद्भ्यः संप्रदित्सां चकार ॥ स इन्द्र एत्य परिदेवयां चक्रे ॥४॥९॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शिव

।ननूनमस्तिनोश्वःकस्तद्वेदयदद्भुतं।अन्यस्यचित्तमभिसंचरेण्यमुताधीतंविनश्यति।ननू
नमस्त्यघतनेनोएवश्वस्तनेमघासिंघविघूरि त्यक्ष्णोनामधेयंघोततइतिसतः।श्व
उपाशंसनीयःकालोह्योहीनःकालः।कस्तद्वेदयदद्भुतं।कस्तद्वेदयदनूतमिदमपी
तरदद्भुतमनूतमितिवा।अन्यस्यचित्तमभिसंचरेण्यमभिसंचार्यंज्ञोनानेयःश्चित्तंने
ततेरुताधीतंविनश्यतीत्याध्यातमभित्रेतमपापिपदपूरणः।पानूनंसातत्रातिव
रंज्ञः।मित्रैर्दुहीयदिंद्रदक्षिणामघोनी।।त्रिस्तांस्तोत्रस्योमातिधग्न्यगोनोद्वेददू

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

देमविदपेसुवीर्यां॥ स्मातेप्रतिदुग्धांवरं ऊरित्रे॥ वरोवरयितव्योभवति॥ ऊरितागरितादक्षिणामघोनीमघवती॥ मघमितिधननामधेयं॥ मंहतेर्दानकर्मणो॥ दक्षिणादक्षतेः समर्द्धयतिकर्मणो॥ व्यृद्धं समर्द्धयतीत्य॥ पिवाप्रदक्षिणागमनाद्दिशमभिप्रेत्य॥ दिग्घस्तप्रकृतिर्॥ दक्षिणोहस्तो॥ दक्षतेरुत्साहकर्मणो॥ दाशतेर्वास्याद्दानकर्मणो॥ हस्तोहन्तेः प्राशुर्हनने॥ देहिस्तोत्रस्यः कामान्मा॥ स्मानतिदक्षीमी॥ स्मानतिदाय॥ दातजगोनो॥ अस्तु॥ वृहद्वदेमस्ववेदने॥ जगोतजऊते॥ वृहदितिमहतोनामधेयं॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

परिवृत्त्वं नवति॥ वीरवेतः कल्याणवीरो वा॥ वीरो वीरयत्यमित्रान्॥ वेतेर्वा स्याद्गति
कर्मणो॥ वीरयतेर्वा॥ सीमिति परिग्रहार्थीयो वा पदपूरणो वा॥ प्रसीमादित्यो असृ
जत्॥ प्रासृजदिति वा॥ प्रासृजत्सर्वत इति वा॥ विसीमतः सुरुचो वेन आवः॥ इ
ति च॥ व्यवृणोत्सर्वत आदित्यः॥ सुरुच आदित्यरश्मयः सुरोचनात्॥ अपि वा सीमेत्येत
दनर्थकमुपबंधमाददीत पंचमीकर्माणं॥ सीम्नः सीमतः सीमातो मर्यादातः॥
सीमा मर्यादा॥ विषीव्यति देशाविति॥ त्व इति विनिग्रहार्थीयं॥ सर्वनामानुदात्तमर्द्धना

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मित्येके । ऋ॰ ११ । ऋचांत्वः पोषमास्ते पुपुष्वान्गायत्रंत्वो गायति शक्वरीषु ब्रह्मात्वो वदति
जातविद्यां यज्ञस्य मात्रां विमिमीत उत्वः । इत्यृत्विक्कर्मणां विनियोगमाचष्टे ऋचामेकः
पोषमास्ते पुपुष्वान्होतर्ग्चनी गायत्रमेको गायति शक्वरीषूद्गाता गायत्रं गायते
स्तुतिकर्मणः शक्वर्यऋचः शक्नोतेस्तद्यदाभिर्वृत्रमशकद्धंतुं तच्छक्वरीणां शक्वरी
त्वमिति विज्ञायते ब्रह्मैको जाते जाते विद्यां वदति ब्रह्मा सर्वविद्यः सर्वं वेदितुमर्हति ब्र
ह्मा परिवृढः श्रुततो ब्रह्म परिवृढं सर्वतो यज्ञस्य मात्रां विमीमित एकोऽध्वर्युरध्वर्यु

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रध्वर्युरध्वरंयुन क्त्यध्वरस्य नेताध्वरंकामयत इतिवापिवा धीयानेयुरुपबंधोध्वर इति
यज्ञनामध्वर इतिर्हिंसाकर्मा तत्प्रतिषेधोनिपातइत्येके तत्कपमनुदात्तप्रकृतिनामस्या
द्दष्टव्ययं तु स्नवति। उतत्वंसरव्येस्थिरपीतमाहुरितिद्वितीयायामुतो त्वस्मै तन्वं विसस्त्र
इति चतुर्थ्याम पापिग्रपमाबहुवचने। अत्र ह्न्यं तः कर्णवं तः सरवायोमनोजवेष्वस
माबभूवुः। आदघ्नासउपकक्षासउत्वेह्रदाइवस्नात्वाउत्वेददृश्रे। अक्षिमं तः कर्ण
वं तोहि वहेरनक्षेरित्याग्रायणस्तस्मादेतेव्यक्ततर इवसवतइतिदृविज्ञायतेक

७॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

णः॥ रूंततेन्निरुत्तद्वारोनवल्यच्छतेरित्याग्रायणः॥ रूच्छतीइवखेउदगंतामितिह विज्ञायते॥
मनसांप्रऊवेघसमाबत्तूवुरास्यदघ्नात्रपरंउपकह्दघ्नात्रपरंत्रास्यंमस्यतेरास्यै
द्दतएनदन्नमितिवादघ्नंदध्यतेमवतिकर्मणोदस्यतेर्वास्याद्विदस्ततरंत्तवतिप्र
स्नेयाददर्शिरेस्नानाहीकृदोद्भादते:शब्दकर्मणोक्काद्दतेर्वास्याछीतीनावकर्मणो
पापिसमुव्रयार्पुत्तर्ववितोपर्यायाइवत्वदाभ्विनमाश्विनंचपर्यायाश्चैत्यपयेप्रद्व
त्रेर्पीमिताहरेषुग्रंपेषुवाक्यपूरणाद्भागच्छेतिपदपूरणास्तेमिताहरेषुनर्पकाः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

कमीमिद्धिति। निष्ठ्वक्रा सध्रिचिदिं नरो नूरितो। काद्बकादिवा। विस्यस्यं तोवं वा। शिरं शि
शिरं ऊीवनायकं। शिशिरं ऊीवनायां। शिशिरं श्रएणा तेः श्रान्नाते वां। एमेनं सत्र जतासुते।
आसत ऊतै नं सुतो। तमिद्धं ई ऊनो गिरः। तं वर्द्धयं ऊनो गिरः। स्कतयों गिमो ग्रएण
तेः। अयमुतेसमं तसिां। अयं तेसमनसी वोपिद्दश्यते। १४। सुविदुरिवसु विज्ञाये
तेरवां। पापिनेत्येषरदिव्ये तेनां। संप्रयुज्यतेपरि नयो। दृविर्तिरं केस्वरितः। सर्वं तेसु
च्चतएकेसवनेषुसोमा नाशश्चीमदंतउत दक्षिणा निर्न्नेऊहायं त्योनरकं पतामेति।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नरकं न्यरकं नीचैर्गमनं ॥ नास्मिन्रमणं स्थानमल्पमप्यस्तीति वा ॥५॥ पापि न चेत्येष दृश्यते ॥ संप्र
युज्यतेनुपृष्टे ॥ न चेत्सुरां पिबन्तीति ॥ सुरा सुनोतेः ॥ एवमुच्चावचेष्वर्थेषु निपतन्ति ॥ त उपेक्षित
व्याः ॥१०॥ द्वितीयः पादः ॥ २ ॥ इतीमानि चत्वारि पदजातान्यनुक्रान्तानि ॥ नामाख्याते चोपस
र्गनिपाताश्च ॥ तत्र नामान्याख्यातजानीति शाकटायनो ॥ नैरुक्तसमयश्च ॥ न सर्वाणीति गा
र्ग्यो ॥ वैयाकरणानां चैके ॥ तद्यत्र स्वरसंस्कारौ समर्थौ ॥ प्रादेशिकेन गुणेनान्वितौ स्यातां ॥
संविज्ञातानि तानि ॥ यथा गौरश्वः पुरुषो हस्तीति ॥८॥ अथ चेत्सर्वाण्याख्यातजानि नामानि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्वात

स्युर्यः क[illegible]श्च तत्कर्म कुर्यात्सर्वं तस्य तत्त्वं तपावचक्षीरन्यः कश्चाध्यानमश्नुवीतार्श्वः सवचनी
यस्याघं किंचित्तं घात्रणं तद्द पापिचेत्सर्वाण्याख्यातज्ञानिनामानि स्युर्योवद्धिर्त्तविः सं
त्रयुक्तेन तावद्ध्यो नामधेयः प्रतिलंनः स्यात्तत्रैवं स्थूणादर्शायावासंज्ञनीवस्यात् ॥ अपा
पियएषां न्यायवान्कामेना मिकः संस्कारो यथा चापिप्रतीतापीनि स्यु[illegible] स्त्वपे तान्यावद्धी
रं न्मुरुषं पुरिशायद्रत्यावद्धीरंनेष्टे तस्यं तद्दनमितिरणम पापिनिषंनोनित्याहारेसि
विचारयं तिप्रपनात्म पिवीत्याङ्कुः कएनामत्रपायिष्यां किमाधारश्चैतत्स्यपानन्वितेर्यक्षा

र्ष ।।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

देशिकेविकारे॥पदेभ्यःपदेतरार्द्धान्॥संस्कारशाकटायन॥एतेःकारितंचयकारादिंचांतकरणं॥

मस्तेःशुद्धंचसकारादिंच॥ऽथापिसत्वपूर्वोभावइत्याहुर॥परस्माद्भावात्पूर्वस्यप्रदेशोनोपप

द्यतइतितदेतन्नोपपद्यते॥यथोहिनुवाएतत्॥तद्यत्रस्वरसंस्कारौसमर्थौप्रादेशिकेन

गुणेनान्वितौस्यातां॥सर्वंप्रादेशिकमित्येवंसत्यनुपालंभएषभवति॥यथोएतद्यःकश्चत

त्कर्मकुर्यात्॥सर्वंतत्सत्त्वंतथाचक्षीरन्निति॥पश्यामःसमानकर्मणांनामधेयप्रतिलंभ॥

मेकेषांनैकेषां॥यथातक्षापरिव्राजको॥जीवनोभूमिजइत्येतेनैवोत्तरःप्रत्युक्तो॥यथो

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

षोएतद्घपानापिग्र ताना र्पा निस्सु॥ स्तपैतान्याचक्षीरं न्निति॥ संत्यत्सप्रयोगाः स्ततोप्येकपदि
कां॥ यषाव्रततत्तिर्दमूनाज्ञायग्ध्वज्ञाह्लारो॥ ज्ञागरूकोदर्विहोमीति॥ यषोएतानिषं न्नेनित्यास्ता
रसिविचारयंतीति॥ नवतीहि न्निषन्नेनित्याहार्योगपरीष्टिः॥ त्रपनात्स्य पृथ्वीत्याकुः॥
कएनामघ्रपयिषा॥ किमाधारश्चे॥ सपचैदर्शनेनषुर॥ त्रपितावेदप्यन्यैः॥ अत्रषा
ष्यवंसर्वेएवदृष्टघ्रवादाउपालस्यंते॥ यषोएनत्॥ पदेस्यः पदेतराद्धुंसंनस्कारेति॥ यो
नन्वितेर्षेसंचस्कार॥ सतेनग हिः॥ सैषापुरुषगर्हा॥ यषोएतदर्पऽरस्माङ्गावात्पूर्वस्यत्र

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

देशो नोपपद्यत इति॥ पश्यामः पूर्वोत्पन्नानां सत्वानां॥ अपरस्माद्भावां नामधेयप्रतिलंभ

मेकेषां नैकं यथा बिल्वादो लंबचूलक इति॥ बिल्वं भरणाद्वा भेदनाद्वा।४। अथापीदमं

तरेण मंत्रेष्वर्थप्रत्ययो न विद्यते॥ अर्थमप्रतीयतो नात्यंतं स्वरसंस्कारोद्देशः॥ तदिदं विद्या

स्थानं व्याकरणस्य कार्त्स्न्यं॥ स्वार्थसाधकं च॥ यदि मंत्रार्थप्रत्ययायानर्थकं भवतीति

कौत्सोऽनर्थका हि मंत्राः॥ तदेतेनोपेक्षितव्यं॥ नियतवाचो युक्तयो नियतानुपूर्व्या भवंत्य

थापि ब्राह्मणेन रूपसंपन्ना विधीयंते॥ उरु प्रथस्वेति प्रथयति॥ प्रोहाणीति प्रोहति॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

पाप्मनुपपन्नायां न भवंति। उषधे त्रायस्वैनं स्वधिते मैनं हिंसीरित्याह। हिंसन्न पाप्मिविप्रतिषिद्धा
यां न भवंति। एक एव रुद्रो न द्वितीयः। असंख्याता सहस्राणि ये रुद्रा अधि भूम्यां। अश
त्रुरिंद्र जज्ञिषे शत्रुं सेनान्यः। ऊय स्त्राकमिंद्र इत्य पाप्मिज्ञानं तं सेग्रेष्य सन्नये समिध्यमा
नायानुब्रूहीत्य पाप्माहादितिः सर्वमिति। अदितिर्द्यौरदितिरंतरिक्षमिति। तदुपरि
ष्टाद्व्याख्यास्यामो। पाप्मविस्पष्टा यां न भवंत्य मग्याहृ श्मिंजारयायिकाणुकेलपर्वतंतःश
रस्सामान्यादैत्तदैयज्ञस्य समृद्धं यद्रूपसमृद्धं यत्कर्म क्रियमाणमृग्यजुर्वाभिवदतीति

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

त्ब्राह्मणं । पौ । क्रीतं तौ पुत्रै र्नं शुश्रिरि । ति ॥ य पाएतं । नियतवा चोयुक्तो यो । नियतानुपूर्व्यात्तवं
तीति ॥ लौकिकेष्वप्येत । घ पेंद्राग्नी पितापुत्रा विति ॥ य पाएतद्ब्राह्मणेन रूपसंपन्नाविधीयं
तइत्युदितानुवादः स्तत्रवति ॥ य पाएतं । दनुपपन्नापान्तवंतीत्याम्नायवचनादहिंसाघ्नतीयें
तं ॥ य पाएतद्विघ्नतिषिद्धापांत्तवंतीति ॥ लोकिकेष्वप्येतं । घपासपत्नो यं ब्राह्मणेनं । मित्रो
राजेति ॥ य पाएतं । ज्ञानं तं संप्रेष्यतीति ॥ ज्ञानं तमात्तियादपतैं ज्ञानतेमधुपर्कं ग्राहं ॥ य
पाएतं ॥ ददिति : सर्वमिति । लोकिकेष्वप्येतं । घपासर्वरसान्नुग्राह्या : पानीयमिति ॥ यपा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

एतदेव विसष्ठ्यापि न भवंतीति नैष स्थाणोर् अपराधो यदेनमंधो न पश्यति पुरुषापराधः स भवति यथा ज्ञानपदीषु विघातः पुरुषविशेषो भवति पारोवर्यवित्सु तु खलु वेदितृषु भूयो विद्यः प्रशस्यो भवति॥ इति तृतीयः पादः॥ अथापीदमंतरेण पदविभागो न विद्यतेऽवसायपद्वतेरुद्रस्येति पद्वत् अवसं गावः पथ्यदनमवतेर्गत्यर्थस्यासो नामकरणस्तस्मान्नावगृह्णंति अवसाय पश्यानिति स्यतिरुपसृष्टो विमोचने तस्मादवगृह्णंति दूतो निर्वत्याइदमाऽगमेति पंचम्यर्थप्रेक्षावा षष्ठ्यर्थप्रेक्षावा। कारांतोपरो

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

निरूह्या [illegible] श्चानस्त्वेति। वचत्तुर्य्यपप्रेह्वे कारांतं परः संनिकर्षः संहि ता पदप्रकृ
तिः संहिता पदप्रकृती। निसर्वेचरणानां पार्षदान्यपापियाज्ञे दैवतेन बहवः प्रदेशा
नवंति तद्दैतेनोपेक्षितव्यं। तेचेंद्र युलिंगज्ञात्यत्रं स्मइति। इदंन्नत्वाशावंसादेवतांवा
युंप्रणंनीति। वायुलिंगं चेंद्रालिंगं चाग्नेये मंत्रे। अग्निरिव मन्यो त्विषितः सहस्वेत्यपा
ग्निर्मान्य वे मंत्रे। त्विषितोज्ज्वलितः। त्विषिरित्यप्यस्य दीप्तिर्नाम नवत्यपापिज्ञानत्र
शंसानवत्यं ज्ञाननिदा चा २२ । स्मात्पुरएयेनोरद्वारः किलासूद्धीलवेदंनविज्ञा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नास्ति योर्पी । योर्पैञ्छइस कलं नद्रम श्रूतेनाकामतिं ला नविधूतपाप्मा यङ्ढीतमविज्ञा
तो निगदेनैव शाब्यते । अत्र नन्याविवेश्रुष्कैधो नतज्ज्वलति कर्हि विनास्छाणु स्तिष
तेरर्पीत्रैररणस्छोवा ॥३॥ उतत्वः पश्यंनददर्शवाचमुतत्वः शृण्वंनशृणोत्येनां । उतो
त्वस्मै तन्वं१ विसस्रे जायेव पत्य उशती सुवासाः ॥ अप्येकः पश्यंन पश्यति वाचमपि
च शृण्वंनशृणोत्येनामित्यविद्वांसमाहार्धमप्येकस्मै तन्वं विसस्र इति स्वमात्मानं
विवृणुते ज्ञानं ॥ प्रकाशनमर्थस्याहानया वाचो ॥ पमोत्तमया वाचा ॥ जायेव पत्ये काम

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यमानासुवासान्ऋतुकालेषु यथासए नां पश्यन्ति सम्यग्णोनील्यर्पद्मप्रशंसान्तस्योत्तरान्नूयसेनि

विन्नाय॥२७॥उन्नतत्वं सरत्येस्थिर पीनमाङ्गुनैनंहि चेत्यपि यादिनेषु। अधेन्वावरति मायये

षं वावंश्रुश्रुवां अफलामपुष्पां। अप्येकं वा क्तरत्येस्थिर पीनमाङ्गुर ममाणंविपीतार्थं

दिवसरत्येर मणीयेस्थानर् तियां विज्ञातार्थं यत्नानुवर्तियाङ्गुं येषु बलवत्त्वं पत्ये धेन्वा

रवेषवरतिमाययायाक्रप्रतिरूपयानास्मेकामांदुग्धेवाग्देशादेवमनुष्यस्थानेषु यो

वारेश्रुतवान्नवत्यं फलामपुष्पामित्यं फलास्मा अपुष्पावागन्नवतीतियाकिंचित्सुष्पफले

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नि. नै.
१० नै.

न्निव

फलमाहयाज्ञदैवतेपुष्प॰

तिर्वाचः पुष्पफले दैवताध्यात्मे वा [२५] साक्षात्कृतधर्माण ऋषयो बभूवुस्तेवरेभ्योसाक्षा
त्कृतधर्मभ्य उपदेशेनमंत्रान्संप्रादु [२७] रुपदेशाय ग्लायंतोवरे बिल्मग्रहणायेमं ग्रंथं समाम्ना
सिषुर्वेदं च वेदांगानि च बिल्मं भिल्मं भासनमिति वै [२८] तावंतः समानकर्माणो धातवो धातु
र्दधातेरेतावंत्यस्य सत्त्वस्य नामधेयान्येतावतामर्थानामिदमभिधानं नैघंटुकमिदं दे
वतानाम प्राधान्येनेदमिति तद्यदन्यदैवते मंत्रे निपतति नै [२६] घंटुकं तत् ॥ अश्वं न त्वा वार

१४॥

वंतं ॥ अश्वमिव त्वा वालवंतं वाला दंशवारणार्था भवंति दंशो दशतेः मृगो न भीमः कु

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

चरोगिरिष्ठाः।मृगइवभीमःकुचरोगिरिष्ठाः।मृगोमार्ष्टेर्गतिकर्मणोभीमोबिभ्यत्यस्माद्भीष्मोप्ये
तस्माद्देवंकुचरइतिचरतिकर्मकुत्सितमपचेद्देवताभिधानंक्वायंनचरतीतिगिरिष्ठागि
रस्थायीगिरिःपर्वतःसमुद्गीर्णोभवतिपर्ववान्पर्वतःपर्वपुनःपृणातेःप्रीणातेर्वार्द्धमासप
र्वदेवानस्मिन्प्रीणंतीतितत्प्रकृतीतरत्संधिसामान्यान्मेघस्थायीमेघोपिगिरिरेतस्मा
देवतद्यानिनामानिप्राधान्यस्तुतीनांदेवतानांतद्दैवतमित्याचक्षतेतदुपरिष्टाद्व्याख्या
स्यामोनैघंटुकानिनैगमानिहेहाद्य॥२०॥इतिनिरुक्तेपूर्वःपादःप्रथमोध्यायः॥१॥उपानि

६७४:पाद

गुणानाय॥६

र्विवर्न्तेतघेषुपदेषुस्वरसंस्कारोसमर्प्यौ॥ ग्रादेशिकेनविकारेणाश्चितोस्यात्॥ तपातानिनि
र्भूयाद्॥५ पानश्चितेर्भ्रैग्रादेशिकेविकारे॥५ पीनित्यःपरीहेत॥ केनचिद्धृतिसामान्येना॥५ विद्यमाने
सामा न्येपदहरवर्णसामान्यान्निर्भूयान्नतेव ननिर्भूयान्॥ नसंस्कारमाद्रियेत॥ विषंयवस्योहिहंतयो
न्नवंतित्॥ यपार्श्वविन्नक्षीःसंन्नमये॥ वन्नमवन्नमितिधातोरादेशएवनिष्येतो॥ आत्रपाप्यस्तोर्निवृ
त्तिस्थाने॥५ घादिलोपोनवति॥ स्तःसेती॥५ त्यपाप्यंतलोपोनवति॥ गत्वागतमित्यपा॥५ पाप्युपधालो
पोनवति॥ ऊग्मतऊग्मुरि॥५ त्यपाप्युपधाविकारोनवति॥ राज्ञादंडी॥५ त्यपापिवर्णलोपोनवति॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नत्वा यामी॥ऽत्यपापि द्विवर्णलोपस्त्व इ॥ऽत्यपाप्यादिविपर्ययो भवति॥ ज्योतिर्ध्वनो बिंदुर्बाध्यर

॥ऽत्यपाप्याद्यंतविपर्ययो भवति। स्तोकार ऋजुः सिकता स्तर्क्वि॥ऽत्यपापंत व्यापत्तिर्भवति॥२॥

उद्घो मेघो नाधो गाधो वधूर्मधि॥ऽत्यपापि वर्णापऊनं। ज्ञास्छह्वारो नरू ऊर्नेति॥ तघत्रस्व

रादनंतरां तस्छां तर्द्धृ ह्वभवति। तद्विघस्रतीनां स्छानमिति प्रदिशंति॥ तत्र सिद्धायामनु

पपद्यमानायामितरयोपपिपादयिषेत्त्राप्येकु स्यनिष्पन्नयो भवंति॥ तघपैतद्दूति सि

दुःपष्पुःपषतःकुणारु मि॥ त्यपापि त्राषिकेस्यो धातुस्यो। नैगमाः ऋतो नाष्यंते। दमूनाः दे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

त्वसाधाइत्यपापि नैगमेस्यो त्राषिकाः उछं ह्रतमित्यपापि प्रलतयएकेषु त्राष्यंते विलत
एकेषु आशावतिर्गतिकर्मा कंबो ज्ञबेव त्राष्यंते कंबोजाः कंबलस्तोजाः कमनीयस्तोजा वा
कंबलः कमनीयो त्रवति विकारमस्यार्थेषु त्राषंते शवइति दातिर्लवनार्थे प्राच्येषु दात्र
मुदीच्येषु एवमेकपदानि निर्ब्रूयात् तद्धितसमासेष्वेकपर्वसु चानेकपर्वसु च पूर्वं पूर्वमप
रमपरं प्रविभज्य निर्ब्रूयात् दंडः पुरुषो दंडमर्हतीति वा दंडेन संपद्यत इति वा दंडो द
दातेर्धारयतिकर्मणो अक्रूरो ददते मणिमित्यभिभाषंते दमनादित्यौपमन्यवो दंड

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मस्याकर्षतीतिगर्हायां।४।कस्यारङ्कुरश्वस्य॥कद्धंसेववर्ते॥कल्होगाद्वर्ते॥कस्त इतिनामकरणः॥ ८
ख्यातेर्वानर्पकोस्यासः॥किमस्मिन्नख्यानमिति॥कर्षतेर्वा॥तत्सामान्यान्मनुष्यकद्रो॥वाङ्कुमू
लसामान्यादश्वस्य॥राज्ञःपुरुषोराजपुरुषः॥राजाराजतेः॥पुरुषःपुरिषादःपुरिश
यःपूरयतेर्वा॥पूरयत्यन्तरित्यन्तरपुरुषमभिप्रेत्य।यस्मात्परंनापरमस्तिकिंचिद्यस्मा
न्नाणीयोनज्यायोऽस्तिकिंचित्।वृक्षइवस्तब्धोदिवितिष्ठत्येकस्तेनेदंपूर्णंपुरुषेणसर्व
मित्युपिनिगमोभवति।५।विश्वकद्राकर्षो॥वीतिचकद्रुइतिश्वगतौनाष्यतेर्द्रातीतिग

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

त्तिकुसनाःकद्रातीतिद्रातिकुसनाश्चकद्रातिकद्रातीतिसतो॥नर्पाकाःस्यासस्त्वदास्मिन्सी
तिविश्वकद्रूःकल्याणवर्णरूपःकल्याणवर्णस्येवास्यरूपंकल्याणंकमनीयंभवतिवर्णो
वृणोतेःरूपंरोचतेरेवंतद्धितसमासान्निर्ब्रूयान्नैकपदानिनिर्ब्रूयान्नावैयाकरणायना
नुपसन्नायानिदंविदेवानित्यंह्यविज्ञातुर्विज्ञानेऽसूयोपसन्नायतुनिर्ब्रूयाद्योवालंवि
ज्ञातुंस्यान्मेधाविनेतपस्विनेवाविद्याहवैब्राह्मणमाजगामगोपायमाशेवधिष्टे
ऽहमस्मिअसूयकायानृजवेयतायनमाब्रूयावीर्यवतीतथास्यांयआतृणत्त्यवितथेन

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

कर्णावृद्धुः खं कुर्वन्नमृतं संप्रयच्छन्। तं मन्येत पितरं मातरं च तस्मै न द्रुह्येत्कतमच्चनाह। अध्यापिता ये गुरुं नाद्रियन्ते विप्रा वाचा मनसा कर्मणा वा। यथैव ते न गुरोर्भोजनीयास्तथैव तान्न भुनक्ति श्रुतं तत्। यमेव विद्याः शुचिमप्रमत्तं मेधाविनं ब्रह्मचर्योपपन्नम्। यस्ते न द्रुह्येत्कतमच्चनाह तस्मै मा ब्रूया निधिपाय ब्रह्मन्निति। निधिः शेवधिरिति। ॥ ९ ॥ यथा। पादः। ॥ अथातो नुक्रमिष्यामो गोरिति पृथिव्या नामधेयं यद्दूरं गता भवति यच्चास्यां भूतानि गच्छन्तीति गातेर्वौकारो नामकरणः। ॥ ५ ॥ अपि पशुनामेह भवत्येतस्मादेवा ॥ ६ ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्त्र

पापस्यां ताड्डितेनस्त्र चंनिगमाचवंतिगोत्तिः श्रीणीतमस्सरमितिपयसोमस्सरः सोमो मंदतेस्त्रघिकर्मणोमस्सरइतिसोसनामाग्निमत्तएनेनधनंस्रवतिपयःपिबतेर्वाप्याय तेर्वाक्षीरंक्षरतेर्वघ्रसेर्वरोनामकरणउशीरमितियधाश्रश्रुंदुहन्तोऽध्यासतेगवीम घिषवणचर्मणोंशुःशमष्टमात्रोसवत्यनेनायशंस्रवतीतिवानर्मचरतेर्वाच्छिन्नस्रवती तिवापापिचर्मचश्लेष्मानांगोत्तिःसन्नद्धापततिप्रसूतेतीषुस्सुतोज्यापिगोरुच्यते गव्याचेत्ताड्डितमपचेन्नगव्यागमयतीषूनितिाघृट्टेघृट्टेनियताभीमयत्रौस्तावे ।गोत्तिःसंनद्धोग्निर्वीनयसोतिरश्रसुनाव पापिस्यावंच श्लेष्मा वांर

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्त्रिव

१८

18

यः प्रपतान्नूरूषादः॥ इष्टेइष्टे धनुषिधनुषि इष्टः क्षिप्रः श्वनान्नियतामीमय शब्दं करोति

मीमयतिः शब्दकर्मणः॥ तो वयः प्रपतन्ति पुरुषानदनाय॥ विरिति शकुनिनाम वेतेर्गतिक

र्मणो॥ऽपि पापीषु नाम इहस्तच स्यैतस्मादेवा॥ आदित्योऽपि पिङ्गो रुच्यते॥ उतादः परुषे गवि॥ पर्ववति

नास्वती त्योपमन्यवो॥ऽपि प्यस्यैको रश्मिश्चन्द्रमसं प्रति दीप्यते॥ तदेतेनोपेक्षितव्यमादि

त्यतोऽस्य दीप्तिर्भवतीति॥ सुषुम्णः सूर्यरश्मिश्चन्द्रमा गन्धर्वइत्यपि निगमो भवति॥ सो

ऽपि गौरुच्यते॥ अत्राह गोरमन्वत इति॥ तदुपरिष्टाद्व्याख्यास्यामः॥ सर्वेऽपि रश्मयो गाव

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

19

उच्यते। ता। तावां वास्तून्युश्मसि गमध्यै यत्र गावो भूरिशृंगा अयासः। अत्राह तदुरुगायस्य
वृष्णः परमं पदमवभाति भूरि। तानि वां वास्तूनि कामयामहे गमनाय यत्र गावो बहु
शृंगा भूरीति बहुनो नामधेयं प्रभवतीति सतः शृंगं श्रयतेर्वा शृणातेर्वा शम्नातेर्वा
शरणायोद्गतमिति वा शिरसो निर्गतमिति वा। अयासो ऽयनाः तत्र तदुरुगायस्य विष्णोर्म
हागतेः परमं पदं परार्ध्यस्थमवभाति भूरि। पादः पद्यतेस्तन्निधानात्पदं पशुपादप्रकृ
तिः प्रभागपादः प्रभागपादसामान्यादितराणि पदान्येवमन्येषामपि सत्वानां संदे १८।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रू विघंते॥ नानि चेत्समानकर्माणि समाननिर्वचनानि॥ नानाकर्माणि चेन्नानानिर्वचनानि॥ य-

थार्थं निर्वक्तव्यानी॥ तीमान्येकविंशतिः पृथिवीनामधेयान्यनुक्रांतानि॥ तत्र निर्ऋत्तिर्निरमणात्॥

ऋच्छतेः कृच्छ्रापत्तिरितरा॥ सा पृथिव्या संदिह्यते॥ तयोर्विभागस्तस्या एषा भवति॥

य ईं चकार न सो अस्य वेद॥ य ईं ददर्श हिरुगिन्नु तस्मात्॥ स मातुर्योना परिवीतो अंतर्ब-

हुप्रजा निर्ऋतिमा विवेश॥ बहुप्रजाः कृच्छ्रमापद्यत इति परिव्राजकाः॥ वर्षकर्मेति नैरु-

क्ताः॥ य ईं चकारेति करोति किरती संदिग्धौ वर्षकर्मणा॥ न सो अस्य वेद मध्यमः॥ स एवा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्ववेदमध्यमोयोददर्शादित्योपहितंसमातुर्योनोमातांतरिक्षंनिमीयंतेस्मिन्भूतानियो
निरंतरिक्षंमहानवयवः परिवीतोवायुनायमर्पीनरोयोनिरेतस्मादेवपरियुतोस्त्व
तिबकुघनाभूमिमापघतेवर्षकर्मणाशाकपूणिःसंकल्पयांचक्रेसर्वादेवताजाना
मीतितस्मैदेवतोभयलिंगाग्रादुर्बभूवतान्नजज्ञेतांग्रपच्छाविविदिषाणि सातिसा
स्माएतामृचमादिदेशैषामहेवतेति॥४॥ अयंसशिंकृयेनगोम नीवृत्ताममिमातिमायु
घसनायधिंश्रितासाविश्निसिनिर्हिंचकारमर्त्यविघ्नइवंदीप्रतिव्रीमोस्तनंअयंस २०।

शब्दायते येन गौरश्चिप्र इत्तत्रां॥मिमाति मायुं शब्दं करोति॥मायुमित्यादित्यमिति वा॥वागेषा

माध्यमिका ध्वंसने मेघेषु धिश्रित्॥साविद्धिसिर्निकरोति मर्त्यविद्युद्वं वंतीप्रत्यूहते व क्रि

वध्रिरिति निरूपनाम पहाणो वीति सत्तो॥वर्षणप्रच्छायाय पृथिवी तत्पुनरादत्ते॥पादद्वितीयःसमा

प्तः॥ हिरण्यनामान्युत्तराणि पंचदश॥हिरण्यं कस्मात् ध्रियत आयम्यमानमिति वा॥

ह्रियते जनाज्जनमिति वा हितरमणं भवतीति वा॥हर्यते वो स्यात्प्रेप्सा कर्मणोऽन्तरि

क्षनामान्युत्तराणि षोडश॥अंतरिक्षं कस्मादन्तराक्षान्तं भवत्यंतरमे इति वा शरीरेष्वं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शां

तरिक्षयमितिवा ॥ तत्रसमुद्र इत्येतत्पार्थिवेनसमुद्रेणसंदिह्यते ॥ समुद्रः कस्मात्समुद्रवं

त्यस्मादापः समभिद्रवंत्येनमापः समोदंतेस्मिन्भूतानिसमुद्रकोभवतिसमुनत्तीति

वा ॥ तयोर्विभागस्तत्रेतिहासमाचक्षते ॥ देवापिश्चार्ष्टिषेणः शंतनुश्चकौरव्यो भ्रातरौब

भूवतुः सशंतनुः कनीयानभिषेचयां चक्रे ॥ देवापिस्तपः प्रतिपेदे ॥ ततः शंतनोराज्ये

द्वादशवर्षाणिदेवोनववर्ष ॥ तमूचुर्ब्राह्मणाअधर्मस्त्वयाचरितोज्येष्ठं भ्रातरमंत

रित्याभिषेचितं ॥ तस्मात्तेदेवोनवर्षतीति ॥ सशंतनुर्देवापिंशिशिक्षराज्येन ॥ तमुवाच

२११

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

देवापिः पुरोहितस्ते स्मा नियाऊ याति नित्यो ति तस्यैतद्वर्षकामसूक्तं तस्यैषा भवति ॥१॥ आ
र्ष्टिषेणो होत्रमृषिर्निषीदं देवापिर्देवसुमतिं चिकित्वान् । स उत्तरस्मादधरं समुद्रमपो
दिव्या असृजद्वर्ष्या अभि ॥ आर्ष्टिषेण ऋष्टिषेणस्य पुत्र इषितसेनस्येति वा सेना सेश्वरा स
मानगतिर्वा पुत्रः पुरु त्रायते निपरणाद्वा पुन्नरकं ततस्त्रायत इति वा होत्रमृषिर्निषी
द ऋषिर्दर्शनात् स्तोमान्ददर्शेत्यौपमन्यवस्तद्यदेनांस्तपस्यमानान्ब्रह्म स्वयंभ्वभ्यान
र्षत्त ऋषीणामृषित्वमिति विज्ञायते देवापिर्देवानामाप्त्या स्तुत्या च प्रदानेन च देवसु

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मतिं देवानां कल्याणीमतिं विकिहां श्वेतनावान्।स उत्तरस्मादधरं समुद्रा उत्तर उद्
ततस्ते न वस्तं धरो घोरो धान धावतीत्यूर्द्ध्वं गति: प्रतिषिद्धा तस्योत्तरा सूयस्ते निर्वचनाय॥१॥
यद्देवापि: शंतनवे पुरोहितो होत्राय वृत: कृपयन्दीध्यत्। देवश्रुतं वृष्टिवनिं रराणो
बृहस्पतिर्वाचमस्मा अयच्छत्॥ शंतनु: शंतनोस्त्विति वा शमस्मै तन्वा अस्त्विति वा पुरोहि
त:पुर एनं दधति होत्राय वृत: कृपायमाणोऽन्वध्यायद्देवश्रुतं देवा एनं शृण्वन्ति वृष्टिया
चिनं रराणो रातिरस्य स्तोत्रं बृहस्पतिर्ब्रह्मासीत्सोऽस्मै वाचमयच्छद् बृहद् उपव्याख्यातं॥२॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तृतीयः पादः॥ साधारणान्युत्तराणि षड्दिवश्चादित्यस्य च यानि त्वस्य प्राधान्येनोपरिष्टात्ता
नि व्याख्यास्याम आदित्यः कस्मादादत्ते रसानादत्ते भासं ज्योतिषामादीप्तो भासेति वादि
तेः पुत्र इति वाल्पप्रयोगं त्वस्यैतदार्चाभ्याम्नाये सूक्तभाक्सूर्यमादितेयमन्यासामपि देवता
नामादित्यप्रवादाः स्तुतयो भवन्ति तद्यथैतन्मित्रस्य वरुणस्यार्यम्णो दक्षस्य भगस्यांशस्ये
त्यथापि मित्रावरुणयोः। आदित्या दानुनस्पती। दानपती। अथापि मित्रस्यैकस्य प्र स मि
त्रमर्तो अस्तु प्रयस्वान्यस्त आदित्य शिक्षति व्रतेनेत्यपि निगमो भवति। अथापि वरुणस्यै

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

कस्मा अपां वृयमादित्यवृत्ते तयो व्रतमिति कर्मनाम निवृत्तिकर्म वारयतीति सतः इदमपीत
रद्व्रतमेतस्मादेव वृणोतीति सतो ऽन्नमपि व्रतमुच्यते यदावृणोति शरीरं॥१॥ स्वरादित्यो भ
वति सुअरणः सुईरणः स्वृतो रसान् स्वृतो भासं ज्योतिषां स्वृतो भासेति वै तेन द्यौर्व्याख्याता॥
पृश्निरादित्यो भवति प्राश्नुत एनं वर्ण इति नैरुक्ताः संस्प्रष्टा रसान् संस्प्रष्टा भासं ज्योतिषां
संस्पृष्टो भासेति वा॥५॥ घोः संस्पृष्टा ज्योतिर्भिः पुण्यकृद्भिश्च॥१॥ नाक आदित्यो भवति
नेता भासां ज्योतिषां प्रणयो॥५॥ घोः कमिति सुखनाम तत्प्रतिषिद्धं प्रतिषिद्ध्येत न वा अ

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मुंलोकंजग्मुषेकिंवनाकं।नवाअमुंलोकंजग्मुषेकिंवनासुखंपुण्यकृतोह्येवतत्रगच्छंति।४।
गौरादित्योभवतिगमयतिरसान्गच्छत्यंतरिक्षे।थद्यौर्यत्पृथिव्याअधिदूरंगताभवतियच्चा
स्यांज्योतींषिगच्छंति।पाविष्टवादित्योभवत्याविष्टोरसान्।आविष्टोभासंज्योतिषाम्।आविष्टो
भासेतिवा।थद्यौः।आविष्टाज्योतिर्भिःपुण्यकृद्भिश्चाद्दानन्नक्षआदित्योभवतिनेताभासां
ज्योतिषांप्रणवोऽपिवाभनएवस्याद्दीप्तीतोनन्नातीतिवैनेनद्यौर्व्याख्याता।७।वरु
र्पःपादः। रश्मिनामान्युत्तराणिपंचदश।रश्मिर्यमनात्।तेषामादितःसाधारणानि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

क्रि॰ द

पंचाश्वरश्मिन्निर्दिङ्मान्युत्तराण्यमहत्वो दिशः कस्माद्दिशा तेरासदनादपि वाम्यशानान्त
त्रकाष्ठा इत्येतदनेकस्यापि सत्वस्य वर्तते काष्ठा दिशो न वर्तते क्रान्त्वा स्थिता न वर्तते का
ष्ठा उपदिशो न वर्तीतरेतरं क्रान्त्वा स्थिता न वर्त्यादित्योपि काष्ठोच्यते क्रान्त्वा स्थितो न
वर्त्यो अन्तोपि काष्ठोच्यते क्रान्त्वा स्थितो न वर्त्यापोपि काष्ठा उच्यते क्रान्त्वा स्थिता न वर्तन्ती
ति स्थावराणाम्॥१॥ अतिष्ठन्ती नाम निवेशनानां काष्ठानां मध्ये निहितं शरीरं। वृत्रस्य नि
ण्यं विचरन्त्यापो दीर्घन्तम आशयदिन्द्रशत्रुः॥ अतिष्ठन्ती नाम निविशमानानामित्यस्थाव

२५॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शातयिता वा २

वराणां काष्ठानां मध्ये निहितं शरीरं मेघः शरीरं शृणातेः शम्नातेर्वा वृत्रस्य निर्णामं वि

वरं तिविजानंत्यापः इति दीर्घं द्राघतेस्तमस्तनोतेराशायदाशायतेरिंद्रशत्रुरिंद्रोस्य शमयि

ता वा तस्मादिंद्रशत्रुस्तत्को वृत्रो मेघ इति नैरुक्ताः अपां च ज्योतिषश्च मिश्रीभावकर्मणो वर्ष

कर्म जायते तत्रोपमार्थेन युद्धवर्णा भवंत्यहिवत्तु खलु मंत्रवर्णा ब्राह्मणवादाश्च विवृद्ध्या

शरीरस्य स्रोतांसि निवारयांचकार तस्मिन्हते प्रसस्यंदिर आपः स्तदभिवादिन्येषर्ग्

भवति दासपत्नीरहिगोपा अतिष्ठन्निरुद्धा आपः पणिनेव गावः। अपां बिलम

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

पिहितं यदासीत्॥ वृत्रं जघन्वाँ अप तद्ववार। दासपत्नीर्दासाधिपत्न्यो दासो दस्यतेरुपदा
सयति कर्माणि॥ अहिगोपा अतिष्ठन्नहिना गुप्ता अहिरयनादेत्यन्तरिक्षे॥ अयमपीतरोऽहि
रेतस्मादेव निर्ह्रसितोपसर्ग आहन्तीति। निरुद्धा आपः पणिनेव गावः। पणिर्वणिग्भव
ति पणिः पणनाद्वणिक्पण्यं नेनेक्ति। अपां बिलमपिहितं यदासीत्। बिलं भरं भवति बि
भर्त्तेः॥ वृत्रं जघ्निवानपववार तद्वृत्रो वृणोतेर्वा वर्त्ततेर्वा वर्द्धतेर्वा॥ यदवृणोत्तद्वृत्रस्य वृत्रत्वमि
ति विज्ञायते॥ यदवर्द्धत तद्वृत्रस्य वृत्रत्वमिति विज्ञायते॥१॥ पंचमः पादः। रात्रिनामान्यु २५

यदवर्त्तत तद्वृत्रस्य वृत्रत्वमिति विज्ञायते।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

त्राणि त्रयोविंशतीरात्रिः कस्मात्प्ररमयति भूतानि नक्तंचारीण्युपरमयतीतराणि ध्रु
वीकरोति रातेर्वास्याद्दानकर्मणः प्रदीयन्तेस्यामवश्यायाउषोनामान्यत्तराणि षोडशो
षाः कस्मादुच्छतीति सत्या रात्रेरपरः कालस्तस्या एषा भवति ॥ २ ॥ इदं श्रेष्ठं ज्योतिषां ज्योति
रागाच्चित्रः प्रकेतो अजनिष्ट विभ्वा यथा प्रसूता सवितुः सवाय एवा रात्र्युषसे योनिमा
रैक् ॥ २ ॥ इदं श्रेष्ठं ज्योतिषां ज्योतिरागमच्चित्रं प्रकेतनं प्रज्ञाततममजनिष्ट विभूततमं यथा
प्रसूता सवितुः प्रसवाय रात्रिरादित्यस्यैवं रात्र्युषसे योनिमरिचत्स्थानं स्त्रीयोनिररि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

सुतए नां गर्नीं स्तस्याः एषा परा न वर्त्तिः ॥ रुशद्वत्सा रुशती श्वेत्यागात् आरैगु कृष्णा सदनान्यस्याः ।
समानबंधू अमृते अनूची द्यावा वर्णं चरत आमिनाने ॥ रुशद्वत्सा सूर्यवत्सा रुशदिति वर्ण
नाम स्यो वत्स उच्यते संसरति कर्मणः ॥ सूर्यमस्या वत्समाह साहचर्याद्रसहरणाद्वा ॥ रुशती श्वेत्या
गात् ॥ श्वेत्या श्वेततेः ॥ अरिचत् कृष्णा सदनान्यस्याः ॥ कृष्णवर्णा रात्रिः ॥ कृष्णं कृष्यतेर्निकृष्टो
वर्णः ॥ अथैनं संस्तौति समानबंधू समानबंधने ॥ अमृते अमरणधर्माणौ ॥ अनूची इतीत
रेतरमभिप्रेत्य द्यावा वर्णं चरतः ॥ ते एव द्यावौ द्योतनात् ॥ अपि वा द्यावा चरतस्तया सह चरत इति

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्या॥८॥दाभिमानेनान्योन्यस्याध्यात्मं कुर्वाणे ॥ अहर्नामाण्युत्तराणि द्वादश ॥९ अहः ॥ कस्मादुपाहरं

त्यस्मिन्कर्माणि ॥ तस्यैष निपातो भवति वैश्वानरीयायामृचि ॥ अहश्च कृष्णमहरर्जुं

नं च विवर्तेते रजसी वेद्याभिः ॥ वैश्वानरो जायमानो न राजावातिरज्ज्योतिषाग्निस्तमांसि ॥

अहश्च कृष्णं रात्रिः ॥ शुक्लं चाहरर्जुनं ॥ विवर्तेते रजसी वेद्याभिर्वेदितव्याभिः प्रवृत्तिभि ॥

वैश्वानरो जायमान इवोद्यन्नादित्यः ॥ सर्वेषां ज्योतिषां राजा ॥९ वाहन्नग्निर्ज्योतिषा तमांसि ॥ मेघ

नामान्युत्तराणि त्रिंश ॥ न्मेघः ॥ कस्मान्मेहतीति सतः ॥ आ उपर उपल इत्येतान्यां ॥ साधार

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

णानिपर्वतनामासि॥ रूपरउपसोमेघोभवत्सुपरमे॥उ तस्मिन्नत्राएष्कपरताश्रोपइतिवातेषाम
घाभवतिाष्ठादेवानांमानेत्रपमात्रेतिष्ठं॥ क्रंतत्रादेषामुपराउदायनात्रयस्तपंतिपृथि
वीमनूपाद्धाहृबूकंवहतःपुरीषांदेवानांनिर्माणेत्रपमात्रेतिष्ठ॥ साध्यामिकादेवगणाः
त्रपमरइतिमुख्यनामत्र॥ मोभवति॥ विकर्तनेनमेघानामुदकंजायते॥ त्रयस्तपंतिपृथि
वीमनूपाः॥ पर्जन्योवायुरादित्यः॥ शीतोष्णवर्षैरोषधीःपाचयंत्य॥ नूपात्रनुवपंतिलोकान्स्व
नस्वेनकर्मणा॥ यमपीतरसोनूपए तस्माद्देवानूप्यतउदकेनापिवात्वाबिलिस्यांघपात्रा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

गिरिस्तस्यानूप इति स्याद्धर्षा श्रीनामितो द्वाभ्यां बृबूकं वर्हतः पुरीषं वायुर्वादित्या उदकं बृ
बूकमित्युदकनाम ब्रवीतेः शब्दकर्मणो भ्रंशतेर्वा पुरीषं पृणातेः पूरयतेर्वा ॥ षष्ठः पादः ॥
॥ वाङ्नामान्युत्तराणि सप्तपञ्चाशत्तद्द्वाकूस्माद्वक्त्वेत्तत्र सरस्वतीत्येतस्य नदीवद्देवतावच्च
निगमा भवन्ति तद्यद्देवतावदुपरिष्टात्तद्व्याख्यास्यामोऽथैतन्नदीवत् ॥ इयं शुष्मेभिर्बिसखा
इवारुजत्सानु गिरीणां तविषेभिरूर्मिभिः ॥ पारावतघ्नीमवसे सुवृक्तिभिः सरस्वतीमा
विवासेम धीतिभिः ॥ इयं शुष्मैः शोषणैः शुष्ममिति बलनाम शोषयतीति सतो बिसं बिस्य

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

निक

तिर्र्दनकर्मणो॥ ऋद्धिकर्मणो॥ वासानुसमुछ्रितं भवति॥ समुन्नुन्नमिति वा॥ महद्भिरूर्मिभिः॥ पा
रावतघ्नी पारावारघातिनी॥ पारं परं भवत्य॥५ वारमवरं॥५ मंदनायस्तुवते सुवृक्तिभिः॥ स्तुतिभिः॥ सर
स्वतीकर्मभिः परिचरे॥ मोदकनामान्युत्तराण्येकशत॥ मुदकं कस्मा॥ दुनत्तीति सतो॥ नदी
नामान्युत्तराणि सप्तत्रिंशन्॥ नद्यः कस्मा॥ न्नदना भवंतीति शब्दवत्यो॥ बहुलमासां नैघंटुकं वृत्त॥५॥ मा
श्चर्यमिव प्राधान्येन॥ तत्रेतिहासमाचक्षते॥ विश्वामित्र ऋषिः॥ सुदासः पैजवनस्य पुरोहितो
बभू॥ व विश्वामित्रः सर्वमित्रः॥ सर्वं संसृतं॥ सुदाः कल्याणदानः॥ पैजवनः पिजवनस्य पुत्रः॥ पि

28

२८

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ऊवनः पुनः स्पर्द्धनीय ऊयो वा॥ऽमे श्री नावगातिर्वा॥ऽसवितेगृह्णीत्वा विपादृक्षुऊग्रो ऽसं नेदमायया॥

ऽवनुययुरितरे॥ऽसविश्वामित्रोनदीस्तुष्टावगाधा॥ऽनवने॥ऽस्यपिद्विवः रपिबकुवन्नेघद्विवदुप

रिष्टान्नद्यास्यास्यामा॥ऽयेतद्वकुवतासारमध्यमेववसे सोम्यायरूच्यावरीरूपमुहूर्त्तमेवैः॥

प्रस्निधुमच्छा वृहतीमनीषामवस्युरह्वकुशिकस्य सूनुः॥ उपरमध्यमेववसे सोम्यायसोम

सं पादिनरूत्वावरीरूतवत्यरूतमित्युदकनामप्रत्यन्तंसवन्तिमुहूर्त्तमेवैरयनेरवनैर्वा॥मु

हूर्त्तोमुकूरूरूऊरूऊरवेगतिकर्मणो॥मुकुर्मुहुरुरवकालोयावदन्तीदन्हे वे॥ऽस्यनीदहमसि हरणं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नवतिरर्हणः हृणीतेः प्रसृतः कालः कालः कालयतेर्गतिकर्मणः श्रासिंधुं
महत्यां मनीषया मनसः ईषया स्तुत्या प्रज्ञया वावनाय कुशिकस्य सूनुः कुशिको राजा बभू
व क्रोशतेः शब्दकर्मणः कंशतेर्वा स्यात् प्रकाशयतिकर्मणः साधु विक्रोशयिता र्थानामिति
वा नघं प्रसूनुत्रा ३ इंद्रो अस्मां अरदद्वज्रबाहुरपाहन्वृत्रं परिधिं नदीनां देवो नयतु स
विता सुपाणिस्तस्य वयं प्रसवे याम उर्वीः ॥ इंद्रो अस्मानरदद्वज्रबाहुः रदतिः खनतिकर्मा
पाहन्वृत्रं परिधिं नदीनामिति व्याख्यातं देवो नयतु सविता सुपाणिः कल्याणपाणिः पाणिः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

पणायतेः पूजाकर्मणः ॥ अगृह्य पाणी देवानूं ऊयं तिोतस्य वयं प्रस्तवेयाम उर्वीः ॥ ३ ॥ उर्व्यै ऊर्णोमी
द्विणो नोरिस्यो र्णीवान्नः ॥ अस्माख्यायां ततन्वा शुश्रुवुः ॥ ४ ॥ आ ते कारो शृणवामा वचांसि यया
थ दूरादनसा रथेन ॥ नि ते नंसै पीप्यानेव योषा मर्यायेव कन्या शश्वचै ते ॥ आ शृणवाम ते
कारो वचनानि याहि दूरादनसा च रथेन च ॥ नि नमाम ते पाययमानेव योषा पुत्रं मर्याये
व कन्या परिष्वङ्गनाय ॥ निनमा इति वा ॥ श्वनामान्युत्तराणि षड्विंशतिः ॥ तेषामष्टा उत्तरा
णि बहुवत् ॥ अश्वः कस्मादश्नुतेऽध्वानं महाशनो भवतीति वा ॥ तत्र दधिका इत्येतद् दधत्क्राम

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तीति वा दधत्क्रंदतीति वा दधद्राकारी भवतीति वा॥ तस्याश्ववद्देवतावच्च निगमा भवंति॥ तद्यद्दे
वतावदुपरिष्टात्तद्व्याख्यास्यामो॥ अथैतदश्ववत्॥ आप उ तस्य वाजी क्षिपणिं तुरण्यति ग्रीवायां बद्धो
अपिकक्ष आसनि॥ क्रतुं दधिक्रा अनु संतवीत्वत्॥ पथामंकांस्यन्वापनीफणत्॥ अपि स वा
जी वेगेन वाजी क्षेपणमनु तूर्णमश्नुते ध्वानं ग्रीवायां बद्धो ग्रीवा गिरतेर्वा गृणातेर्वा गृह्णातेर्वा
पिकक्ष आसनीति व्याख्यातं॥ क्रतुं दधिक्राः कर्म वा प्रज्ञां वा अनु संतवीत्वत्तनोतेः पू
र्वया प्रकृत्या निगमः॥ पथामंकांसि पथां कुटिलानि॥ पंथाः पततेर्वा पद्यतेर्वा पंथतेर्वा॥ अंकोंचतेः॥

रापनीफणादितिफणातेश्वर्केरीतन्नैंदशोत्तराण्यादिष्टोपयोजनानीत्याचक्षतेसादम
र्यन्नानायज्ञसतिकर्मीणउत्तरेधातवएकादशान्नावेल्मेबोत्तराणिज्वलनोनामधेयानि
नामधेयानि॥३६॥समःपादः॥द्वितीयोध्यायः॥ ७६ ॥ कर्मनामान्युत्तराणिषड्विंश
तिःकर्मकस्मात्क्रियतइतिसतोपत्यनामान्युत्तराणिपंचदशापत्यंकस्माद्पततेन
वतिनानेनपततीतिवातद्यथाजनयितुःप्रजैवमर्थीयेऋचावुदाहरिष्यामः॥१॥परिष
द्यसरणस्यरेक्णोनित्यस्यरायःपतयस्यामानशेषोअग्नेनजातमस्त्यचेतानस्यमापथो

त्रस्य

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

विद्वेषः। परिहर्त्तव्यहिनोपसर्त्तव्यमरणस्यरेकहोरणापार्ण्णनवतिरिकेरूइतिधननामारि
ष्यंतेप्रयत्नोनित्यंस्यरायःपत्तयस्यामापिच्यस्यैवंधनस्यानश्येत्त्रैत्रन्यऊतमस्ति।शेष
इत्यपत्यनामघोष्यते।प्रयत्नोवैतयमानस्यतत्प्रमत्तस्यनवतिमानःपणोविद्वेषइति
तस्योत्तरासूयसेनिर्धनायारानहिय्यतायारणः।सुशेवोन्योदर्योमनसामंतवा
उात्रधाविद्वेकःपुनरिक्तएत्योनोवाऊयंनीषालेडुनयः।नहियहीतव्योत्ररणः
सुसुखतमोपन्योदर्योमनसापिनमंतव्योममायमिलं१सउुकःपुनरेवतद्देति

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यतआगतोनवत्यौकइतिनिवासनामोच्यतेएतुनोवाऊीचेऊनवानेतिषद्दमाणाःसपत्नी
न्नवऊातःसएवपुत्रइत्यपेतांदुहितृदायाघउदाहरंतिपुत्रदायाघेइत्येकेऽशासद्वह्निर्दु
हितुर्नप्त्यंगाद्विद्वाँऋतस्यदीधितिंसपर्यन्।पितायत्रदुहितुःसेकंप्रऊञ्जन्संशग्म्येनमन
सादधन्वे।प्रशास्तिवोल्हासंतानकर्मणेदुहितुःपुत्रभावंदुहितादुर्हितादूरेहितादोग्धे
र्वानप्तारमुपागमद्दौहित्रंपौत्रमितिविद्वान्प्रऊननयज्ञस्यमातरिप्रयतस्यविधानंपू
ऊयन्नविशेषेणमिथुनाःपुत्रादायादाइतिनदेनद्रक[illegible]श्लोकाभ्यामभ्युक्तः।अंगादं
रतसोवा।अंगादंगात्संभूतस्यहृदयादधिजातस्य।र

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

गात्संभवसि हृदयादधिजायसे। आत्मा वै पुत्रनामासि स जीव शरदः शतमित्यविशेषे
ण पुत्राणां दायो भवति धर्मतः। मिथुनानां विसर्गादौ मनुः स्वायंभुवोऽब्रवीत्। न दुहि
तर इत्येके तस्माद्वै स्त्रियं जातां परास्यंति न पुमांसमिति च स्त्रीणां दानविक्रया
तिसर्गा विद्यंते न पुंसः। पुंसोऽपीत्येके शौनःशेपे दर्शनात्। अभ्रातृकाप्रमतीवाद इत्सपर।
अभ्रातर इव योषास्तिष्ठंति हृतवर्त्मनः। अभ्रातृका इव योषास्तिष्ठंति संतानकर्म
णे पिंडदानाय हृतवर्त्मान इत्यभ्रातृकायाश्च निर्वाहः अपमिकस्त्वस्यां नरा नूयुसे
पुमांदायादोऽदायादा स्त्री इति विज्ञायते तस्मात्। ३३

स्त्री

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ते२

निर्वचनायाभ्रातेव पुंस एति प्रतीची गर्त्तारुगिव सनये धनानां। जायेव पत्य उशती

नि २ सुवासा उषा हस्रेव नि रिणीते अप्सः। अभ्रातृकेव पुंसः पितॄनेत्यभिमुखी संतानकर्मणे पिं

डदानाय न पतिं गर्त्तारोहिणीव धनलाभाय दाक्षिणाजी। गर्त्तः सभास्थाणुः गृणातेः

सत्यसंगरो भवति। तं तत्र यापुत्रा यापतिका सारोहति तां तत्राक्षैराघ्नंति सा रिक्थं

लभते। श्मशानसंचयोपि गर्त्त उच्यते गुरतेरपगूर्णो भवति। श्मशानं श्मशयनं श्म शा

रीरं। शरीरं शृणातेः शम्नातेर्वा। श्मश्रु लोम श्मनि श्रितं भवति। लोम लुनातेर्वा लीय

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यत्ते वो॥ नीपरस्याविष्कुयो॥ घदुप रस्याविष्कुयो॥ ऊर्त्तेष्ठास्यास्त्रमायुको यजमान इत्यपि नि
गमो भवति॥ रूपोपि गर्त्त उच्यते॥ रणा तेस्तुति कर्मणः॥ स्तुत नमे या नो॥ त्रायो द्रूपो वरुण
मित्र गर्त्त मित्यपि निगमो भवति॥ जायेव पत्ये कामयमाना सुवासा ऋतुकाले॥ उषास्स
निवदं तान्विवृणुते रूपाणीति च॥ दस्र उपमानार्था त्वाग्नीमुपयच्छेत्॥ तं तोकं ह्यस्य तद्भवतीत्यथा
ऋकाया उपयमन प्रतिषेधः प्रत्यक्षः॥ पितुश्चपुत्रभावः॥ पिता यत्र दुहितुरप्रत्तायारेतःसेकं
प्रार्जयति॥ संदधात्यात्मानं संगमेन मनसेत्यपि तां जाम्यारिक्थप्रतिषेध उदाहरंति ज्येष्ठं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

का १

पुत्रिण्यांदत्येकोद्यानज्ञामयेतान्चोरिल्केमारेकूर्चकारगर्नैसनित्तुर्निधानेंयदीमातरोऊ
नयंतवद्धिंमन्यःकर्त्तासुरूतोर न्यरूंधनानज्ञामयेन्नगिम्यैज्ञामिरन्येस्यांऊनयंत्यऊै
नमपत्यंऊ [illegible] तेर्वास्याद्इतिकर्मणोनिर्गमनप्रायान्नवतितांच्चश्रात्मजःपुत्रोरिक्थं
प्रारिचत्यादांञ्चकारैनांगर्ननिधानींसनित्तुर्द्दस्त्तंग्राहस्यांयदीमातरोऊनयंतवद्धिं।
पुत्रमेवद्धिंचास्त्रियमन्यतरःसंतानकर्त्तानवतिपुमान्दायादोन्यतरोद्धृयित्वाज्ञामिः
प्रदीयतेपरस्मै॥७॥ तृतीयस्यप्रथमःपादः॥ मनुष्यनामान्युत्तराणिपंचविंशतिर्म

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ध्याव

नुष्याः कस्मान्मत्वा कर्माणि सीव्यंति मनस्यमानेन सृष्टाम नस्यतिः पुनर्मनस्वीभावे मनोरप
त्यं मनुषो वा तत्र पंचजना इत्येतस्य निगमा भवंति ॥ तदद्य वाचः प्रथमं मसीय येनासुरां
अभि देवा असाम ॥ ऊर्जाद उत यज्ञियासः पंचजना मम होत्रं जुषध्वं ॥ तदद्य वाचः प्रथमं
मंसीय येनासुरानभि भवेम देवा असुरा असुरता स्थानेष्वस्ता स्थानेभ्य इति वापि वा
असुरिति प्राणनामास्तः शरीरे भवति तेन तद्वंतः सोदेवानसृजत तत्सुराणां सुरत्व
मसोरसुरानसृजत तदसुराणामसुरत्वमिति विज्ञायते ॥ ऊर्जाद उत यज्ञियासः ।

34 ३४

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

अन्नादाश्च यज्ञियाश्च ॥ ऊर्गित्यन्ननामोर्जयतीति सतः ॥ पक्वं सुप्रवृक्णमिति वा । पंचजना मम हो-
त्रं जुषध्वं ॥ गंधर्वाः पितरो देवा असुरा रक्षांसीत्येके ॥ चत्वारो वर्णा निषादः पंचम इत्यौपमन्य-
वो ॥ निषादः कस्मान्निषण्णमस्मिन्पापकमिति नैरुक्ताः ॥ यत्पांचजन्यया विशा । पंचजनीन-
या विशा ॥ पंच पृक्ता संख्या स्त्रीपुन्नपुंसकेष्वविशिष्टा ॥ बाहुनामान्युत्तराणि द्वादश ॥ बाहू
कस्मात् ॥ प्रबाधत आभ्यां कर्माणि ॥ अंगुलिनामान्युत्तराणि द्वाविंशतिः ॥ अंगुलयः कस्माद-
ग्रगामिन्यो भवंतीति वा ॥ अग्रगालिन्यो भवंतीति वा ॥ अग्रकारिण्यो भवंतीति वा ॥ अंकना भवं-

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तीति वां॥ ऊनना नवें तीति वा॥ अपि वास्यं ऊनादेवस्यु॥ स्तासा मे॥ षा नवति॥ शौ दशावनि॥ स्योदस
कस्से स्योदशं॥ यो क्रे॥ स्योदशं॥ यो ऊने स्यः॥ दशा॥ नीश्रु॥ स्यो॥ अर्चेता ऊरे॥ स्योदशा॥ धुरोदशायु
क्ताव रुद्धः॥ श्रवनयों॥ गुप्त॥ यो नवें॥ स्यं वेति कर्माणि॥ कद्याः॥ प्रकाशयति कर्माणि॥ योक्ता
णि यो ऊना॥ नीति व्याख्यातम्॥ नीशवो॥ स्यश्कृवतें कर्माणि॥ दशाधुरोदशायुक्ताव रुद्धः॥
धूर्धूर्वति वधकर्मण इ॥ यमपीतरा धूरेतस्मादेव चिहेति वहं धारयते वी॥ कांति कर्मा
ण उन्नरे धातवो॥ ष्टादशान्नामान्यकृतराण्यष्टाविंशतिः॥ रन्ने कस्माद॥ न तेन्नृते स्यो॥ न्नि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

२१४

र्वीन्तिकर्माण्युत्तरे धातवो दश॥ बलनामान्युत्तराण्यष्टाविंशतिर्बलं कस्माद्बलं भरं भव
ति बिभर्तेः॥ धननामान्युत्तराण्यष्टाविंशतिरेव धनं कस्माद्धिनोतीति सतो॥ गोनामान्यु
त्तराणि नव॥ क्रुध्यतिकर्माण्युत्तरे धातवो दश॥ क्रोधनामान्युत्तराण्येकादश॥ गतिक
र्माण्युत्तरे धातवो द्वाविंशशतं॥ क्षिप्रनामान्युत्तराणि षड्विंशतिः॥ क्षिप्रं कस्मात् संक्षि
प्तो विकर्षः॥ अन्तिकनामान्युत्तराण्येकादश॥ अन्तिकं कस्मादानीतं भवति॥ संग्रामनामा
न्युत्तराणि षट्चत्वारिंशत्॥ संग्रामः कस्मात् संगमनाद्वा संगरणाद्वा संगतौ ग्रामावि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१०

तिवांतत्रखलइव्येतस्यनिगमानवंतिा३ोञ्चनी३ इमेकमेकोञ्चस्मिनिष्पालेनीक्र
किमुत्रयंःकरंतिाखलेनपर्षान्प्रतिदन्निनूरिंकिमानिंदंतिशात्रेवोनिंड्राःाञ्चनिन
वामीदमेकमेकोञ्चस्मिनिःषहमाणाःसपन्नानंतिनयामिद्वोकिंमात्रयंःकुर्वं त्यंके
इतोद्वोदुततरासंख्यात्रयस्त्रीणितमासंख्यांनत्वारश्चलितनमासंख्यांष्टावश्नोदो
नवंनवननीयानावांद्यावादशदस्तादृष्टापांवांविंशतिद्विदंशतःशतेदशादशतः
सहस्रंसहस्रादयुतंप्रयुतंनियुतंततदस्यस्तमर्बुदोमध्योत्तवर्त्यरणमंबुतद्वेबु

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मङ्क्ष्वतीति वा ॥ बुमङ्क्ष्वतीति वा ॥ सयपामदाञ्चदुर्न्नवति वर्षस्तदिवा ॥ बुदं ॥ खलेन पर्षाम्बति

दम्भिनूरि ॥ खलइ चपर्षाम्बतिदम्भिनूरि ॥ खलइ तिसं ग्राम नाम खलते वा ॥ स्खलते वी

यमपीतरः खलए तस्मादेव ॥ समास्कन्नो नवति ॥ किंमा ॥ निंदति ॥ शात्रवो निद्राः ॥ यरंडेन

विदुरिंद्रो ह्यमस्मयं निंद्राउत्तरइति वा ॥ व्याप्तिकर्माणि उत्तरे धातवो दश ॥ तत्र ढुनाम नी

आह्वाण आश्नुवान ॥ आपान आप्नुवानो ॥ वधकर्माणि उत्तरे धातवस्त्रयस्त्रिंशत् ॥ तत्र वि

यातइ स्नेन ॥ द्वियातयतइति वा ॥ वियातयेति वा ॥ आखंडलप्रहूयसा ॥ आखंड इपितः ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श्रीव

वर्द्धयित्वा३

तलिदित्यंतिकचर्येयाः संसृष्टकर्मतालयतीतिसतः। शौलेयावयंसुदृष्टाब्रह्मणस्पतेस्पा

र्हीवसुमनुष्यादर्शीमहीयानोदूरे तलितोयाश्राततयोनिसंतिऊं नयाताऽत्रनप्रसः। त्व

यावयंसु [illegible] ब्रह्मणस्पतेस्पृहणीयानि वसूनि मनुष्येत्य आदर्शीमहियाश्च नोदूरे

तलितोयाश्चांतिकैराततयोदानकर्माणोवादानप्रज्ञावाऊं नयताऽत्रनप्रसोऽपि इतिस

पनाम्नाप्नोतीतिसतोविघ्नतलिइवतीतिशाकपूणिः साह्यवनालयति दूराच्चदृश्य

तेऽपिपिरिदमंतिकनामेवाभिप्रेतंस्याचादूरेविसंतलिदिव्यान्तिसचसोदूरेपिस

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

त्रंतिकरुवसद्दस्यसइति॥वज्रूनामान्युत्तराण्यष्टादश॥वज्रः कस्माद्वर्जयतीतिसतं॥त
त्रकुत्सइत्येतत्कृंततेर्ऋषिः कुत्सोभवति॥कर्तास्तोमानामित्यौपमन्यवो॥थाप्यस्यवधक
र्मैवभवति॥तत्सखइंद्रः शुष्णंजघानेत्यै॥श्वर्यकर्माणउत्तरेधातवश्चत्वारः॥ईश्वरनामा

न्युत्तराणिचत्वारि॥तत्रेनइत्येतत्सनितऐश्वर्येणेतिवासनितमनेनैश्वर्यमितिवा॥या
यत्रासुपर्णाअमृतस्यभागमनिमेषंविदथाभिस्वरंति॥इनोविश्वस्यभुवनस्यगो
पाः समाधीरः पाकमत्राविवेश॥यत्रसुपतनाआदित्यरश्मयोमृतस्यभागमुदकस्या

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

निमिषंतोवेदनेनाभिस्वरंतीतिवाभिप्रयंतीतिविश्वेश्वरः सर्वेषांभूतानांगोपायिता दिव्यं
समाधीरः पाकमत्राविवेशेतिधीरोधीमान्पाकःपक्वव्याभवतिविपक्वप्रज्ञआदित्य
इत्युपनिषद्वर्णोभवतीत्यधिदैवतमथाध्यात्मंयत्रसुपर्णानानींद्रियाण्यमृतस्यभा
गज्ञानस्यानिमिषंतिवेदनेनाभिस्वरंतीतिवाभिप्रयंतीतिविश्वेश्वरः सर्वेषामिंद्रियाणां
गोपायितात्मासमाधीरः पाकमत्राविवेशेतिधीरोधीमान्पाकःपक्वव्याभवतिविप
क्वप्रज्ञआत्मेत्यात्मगतिमाचष्टे॥ द्वितीयः पादः॥ १ बहूनामान्यक्षराणिद्वादश॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

बद्धः कस्मात्स्रवतीति स्रवतो॥ ह्रस्वनामान्यक्षराण्येकादश॥ ह्रस्वो ह्रसतेर्॥ मन्दनामान्यक्षरा
णि पंचविंशतिर्॥ मन्दात्कस्मान्॥ मानेनाख्यानुद्रातीति शाकपूणिर्॥ मन्दनीयो भवतीति वा॥ चत्र
ववक्षिपविवन्दसदृस्येते॥ वक्केर्वा चन्दते र्वा॥ स्मास्यास्मा॥ दीर्घनामान्यक्षराणि द्वाविंशतिर्दी
र्घः कस्माद्दूरं भवतीति स्रवतो॥ परिवरणकर्माण उत्तरे धातवो दश॥ सुखनामान्यक्षरा
णि विंशतिः॥ सुखं कस्मात्सुहितं खेभ्यः॥ खं पुनः खनते॥ रूपनामान्यक्षराणि षोडश॥ रू
पं रोचतेः॥ प्रशस्यनामान्यक्षराणि षट्॥ सत्यं कस्मात्॥ सत्सु तायते॥ सत्प्रभवं भवतीति
© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri
द॥ प्रज्ञानामान्यक्षराण्येकादश॥ सत्यनामान्यक्षराणि॥ १

१४

39

वा॥अष्टाउत्तराणिपदानि॥पश्यतिकर्माणोधातवश्चायतिप्रभृतीनि॥चनामान्यामि
श्राणि॥नवोत्तराणिपदानि॥सर्वपदसमाम्नानाय॥५थात उपमा॥यदतत्तत्सदृशमिति
गार्ग्यस्तदासांकर्म॥ज्यायसावागुणेनप्रख्याततमेनवाकनीयांसंवाप्रख्यातंवोप
मिमीते॥अथापिकनीयसाज्यायांसं॥तनूत्यजेवतस्करावनर्गूरशनाभिर्दशभि
रभ्यधीतां॥तनूत्यक्तनूत्यक्तावनर्गूवनगामिनौ॥अग्निमंथनौबाहूतस्करान्यामुप
मिमीते॥तस्करस्तत्करोतियत्पापकमितिनैरुक्ताः॥स्तनोतेर्वास्यात्संततकर्मान

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वत्यहे। यत्र कर्मा चारिशनान्निर्देशान्निरन्यधीतोऽप्यायांस्तत्र गुणो निपातः॥२॥ कुह
स्विद्दोषा कुहवस्तोरश्विना कुहाभि पित्वं करतः कुहोषतुः॥ कोवां शयुत्रा वि
धवेव देवरं मर्यं न योषा कृणुते सधस्थ आ॥ स्विद्रात्रौ भवथः क्व दिवा प्राप्तः कुत्र क्वर
पः क्व वसथः॥ कोवां शयने विधवेव देवरं विधवा विधातृका भवति विधवनाद्वा विधा
वनाद्वेति चर्मशिरा अपि वा धवरति मनुष्यनाम तद्वियोगाद्विधवा देवरो दीव्यति
कर्मा मर्यो मनुष्यो मरणधर्मा योषा यौतेराकृणुते सधस्थाने अपि निपातोऽपुर

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

40

[illegible]

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्तादेवव्याख्यानात्॥ उपेति कर्मोपमा॥ यथा वातो यथा वने यथा समुद्र एऊ ति॥ त्राऊ तोत्र
ग यो यथा॥ त्रा त्माय स्मस्य नश्यति पुरा जीव गर् तो यथा॥ आत्मानं तेर्ची स्तेवा पिवा
तर् वस्याघावद्याप्तिर्नूतद्ररति॥ अग्निर्नये त्र्याऊ स्मा रुक्मवं स्मसः॥ अग्निरिवये त्रा
ऊ स्वं तो रुक्मवं स्मसः॥ अवउर श्चिद्द्दं मानाद्धि यादानि धातोः॥ न दुरुक्तायस्य
ह्येता वउर श्चिद्धारयतद्द्रति तघथा किंतवाद्धि नीदेवमेव दुरुक्ताद्धिनीयान्न दुरु
क्तायस्य ह्येता कदाचिदार्त्या कार उपसर्गः पुरस्तादेव व्याख्यातोपा पुपनार्पि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

41

दृश्यते॥ जारः आ भगं॥ जार इव भगम्॥ आदित्योऽत्र जार उच्यते॥ रात्रेर्जरयिता॥ स एव भासां॥
तथापि निगमो भवति॥ स्वसुर्जारः शृणोतु न इत्युषसमस्य स्वसारमाह॥ साहचर्याद्र-
सहरणाद्वा॥ अपि त्वयं मनुष्यजार एवाभिप्रेतः स्यात्॥ स्त्रीभगस्तथा स्याद्भजतेर्मेष इति
भूतोपमा॥ मेषो भूतो अभ्ययं नयः॥ मेषो मिषतेस्तथा पशुः पश्यतेः॥ अग्निरिति रूपोप-
मा॥ हिरण्यरूपः स हिरण्यसंदृगपां नपात्सेदु हिरण्यवर्णः॥ हिरण्यवर्णस्येवास्य
रूपं॥ थारितिवा तेयथ्रन्नथा पूर्वथा विश्वथेमथा॥ प्रत्न इव पूर्व इव विश्व इवेम इवेत्ययमे-

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ततरोमुष्मा॥ँदसावस्ततरोऽस्मा॥ँदमुपायपाँसावितिव्याख्यातं॥वदितिसिद्धोपमा॥ब्राह्मण

वद्वृषलवंना॥ब्राह्मणाद्वद्वृषलोऽद्वेत्ति।८।प्रियमेधवदत्रिवज्जातवेदो विरूपवदात्रिंपि

रस्वन्तमाह्विवतं प्रस्कण्वस्य श्रुधी हवं॥प्रियमेधः प्रियास्तस्य मेधा॥यथैतेषामृषीणामेवं

प्रस्कण्वस्य श्रुणु हव्यानं॥प्रस्कण्व एवः कण्वस्य कण्व एव प्रत्नवोऽयं॥पाप्रायमर्॥ँविषिन्त्यगुःसेवन्

वंत्न गुर्न ऊयमानो नद्दे॥हङ्गारे घृणिरा॥ऽऽङ्गारास्त्रेकना॥स्तुत्रैवन्तीयमृच्छतेव्यूवुस्तसा

दत्रिर्नेत्रयद्रा॥तिविखननाद्वैखानसो॥नरणाद्धारद्वाजो॥विरूपोनानारूपो॥महित्रतो

पुत्रः३

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

महाव्रत इति ॥ १९ ॥ तृतीयः पादः ॥ अथ पशूपमान्यर्यौपमानीत्याह वदृते ॥ सिंहो व्याघ्र इति पू
जायां ॥ ध्वाङ्क्षाक इति कुत्सायां ॥ काक इति शब्दानुकृतिस्तदिदं शकुनिषु बहुलं ॥ न शब्दानुक
तिर्विद्यत इत्यौपमन्यवः ॥ काकोपकालयितव्यो भवतीति ॥ तित्तिरिस्तरणात् ॥ तिलमात्र
चित्र इति वा ॥ कपिञ्जलः कपिरिव जीर्णः ॥ कपिरिव जवत ईषत्पिंगलो वा ॥ कमनीयशब्दं
पिञ्जयतीति वा ॥ श्वा आशुयायी शवतेर्वा स्याद्गतिकर्मणः ॥ श्वसितेर्वा ॥ सिंहः सहनाद्धिंसे
र्वा विपरीतस्य ॥ संपूर्वस्य वा हन्तेः ॥ संहाय हन्तीति वा ॥ व्याघ्रो व्याघ्राणाद्व्यादाय हन्तीति वा ॥ १२०

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्थूर्वेति कर्माण उत्तरे धातवश्चतुश्चत्वारिंशत् ॥ मेधाविनामान्युत्तराणि चतुर्विंशतिः ॥ मे
धावी कस्मात् ॥ मेधया तद्वान् भवति ॥ मेधा मतौ धीयते ॥ स्तोतृनामान्युत्तराणि त्रयोदश ॥ यज्ञ
नामान्युत्तराणि पंचदश ॥ यज्ञः कस्मात् ॥ प्रख्यातं यजति कर्मेति नैरुक्ताः ॥ याच्ञो भवतीति
वा ॥ यजुरुन्नो भवतीति वा ॥ बहुकृष्णाजिन इत्यौपमन्यवः ॥ यजूंष्येनं नयंतीति वा ॥ ऋत्वि
ङ्नामान्युत्तराण्यष्टौ ॥ ऋत्विक् कस्मात् ॥ ईरणः ॥ ऋग्यष्टा भवतीति शाकपूणिः ॥ ऋतुयाजी भवती
ति वा ॥ याच्ञाकर्माण उत्तरे धातवः सप्तदश ॥ दानकर्माण उत्तरे धातवो दश ॥ अध्येषणाक

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

र्माणि उत्तरे धातवश्चत्वारः॥ स्वपिति सस्तीति द्वौ स्वपितिकर्माणौ॥ कूपनामान्युत्तराणि चतु
र्दश॥ कूपः कस्मात्कुपानं भवति॥ कुप्यतेर्वा॥ स्तेननामान्युत्तराणि चतुर्दश॥ स्तेनः कस्मात्सं
स्त्यानमस्मिन्पापकमिति नैरुक्ताः॥ निर्णीतान्तर्हितनामधेयान्युत्तराणि षट्॥ दूरनामान्यु
त्तराणि पञ्च॥ दूरं कस्माद्द्रुतं भवति॥ दुरयं वा॥ पुराणनामान्युत्तराणि षट्॥ पुराणं कस्मात्पु
रा नवं भवति॥ नवनामान्युत्तराणि षट्॥ नवं कस्मादानीतं भवति॥ द्विश उत्तराणि ना
मानि॥ प्रपित्वेऽभीक इत्यासन्नस्य॥ प्रपित्वे प्राप्तेऽभीकेऽभ्यक्ते॥ आपित्वेनः प्रपित्वे द्रयमाना

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

हि। त्नुनीके विदुषो कृत्नुरित्यपि निगमो भवति। दभ्रमर्भकमित्यल्पस्य। दभ्रं दभ्नोतेः
सुदम्भं भवति। अर्भकमवहृतं भवति। उपोप मे परा मृश मा मे दभ्राणि मन्यथाः। नमो मह
द्भ्यो नमो अर्भकेभ्य इत्यपि निगमो भवति। तिरः सत इति प्राप्तस्य। तिरस्तीर्णं भवति।
सतः संसृतं भवति। तिरश्चिदर्यया परि वर्तिर्यातमदाभ्या। पात्रेव भिन्दं सत एति रक्षः
सदित्यपि निगमो भवति। त्वो नेम इत्यर्धस्य। त्वोऽपततो नेमोऽपनीतः। अर्धो हरतेर्विपरी
ताद्धारयतेर्वा स्यादुद्धृतं भवति। ऋध्नोतेर्वा स्यादृद्धतमो विभागः। पीयति त्वोन्नु

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

त्वोरणानि। तानमे देवा नमे सुराः। इत्यपि निगमो भवति। स्तृभिरिति नक्षत्राणां नक्षत्रा
णि नक्षतेर्गतिकर्मणो नेमानि क्षत्राणीति च ब्राह्मणम्। स्तृदा उदीर्णानीव ख्यायन्ते। स्तृभिस्ती
र्णानीव ख्यायन्ते। अमी य ऋक्षा निहितास उच्चा। पश्यन्तो द्यामिव स्तृभिरित्यपि निगमो भ
वति। २२ वम्री निरुपजिह्विका इति सीमिका नाम वम्र्यो वमनात् सीमिकाः स्यमनात् उपजिह्वि
का उपजिघ्रयः। यदत्त्युपजिह्विका यद्वम्रो अतिसर्पतीत्यपि निगमो भवति। ऊर्दरं रुद
रमित्या वपनस्योर्दरमुद्दीर्णं भवति सूर्जं दीर्णं वा। तमूर्दरं न पृणता यवेनेत्यपि निगमो

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

44

भवति। तमूर्दरमिव पूरयन्ति यवेन। कृदरं कृन्तदरं भवति। समिद्धो अञ्जन्कृदरं मतीनामित्य
पि निगमो भवति। रंभः पिनाकमिति दंडस्य। रंभ आरभंत एनं। आ त्वा रंभं न जिव्रयो ररभ्मे
त्यपि निगमो भवति। आरभामहे त्वा जीर्णा इव दंडं। पिनाकं प्रतिपिनष्ट्यनेन। कृत्तिवासाः
पिनाकहस्तोऽवततधन्वेत्यपि निगमो भवति। २२ मेना ग्ना इति स्त्रीणां। स्त्रियः स्त्यायतेरपत्र
पणकर्मणः। मेना मानयंत्येना ग्ना गच्छंत्येनाः। अमेनाश्चिज्जनिवतश्चकर्थ ग्नास्त्वाकृंतं
नपसोऽतन्वतेत्यपि निगमो भवति। शेपो वैतस इति पुंस्प्रजननस्य। शेपः शपतेः स्पृशति

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

कर्मणैवैतत्सोवितंस्तं नवति । यस्यामुशान्तः प्रद्रामश्रोपांत्रिः स्समा कृः श्रपयोवैतसेनौ
ष्यपिनिगमो नवतः । अयैनेत्युपदेशस्या । अयातेअग्नेसमिधाविधेमेति स्त्रियाः । एनावो
अग्निमिति नपुंसकस्या । एनापस्यातन्वं १ संसृजस्वेति पुंसः । सिषक्तिसचतेइति सेवमा
नस्यासनः स्तिषक्तुयस्तरः । सनः सेवता यस्तरः । सवनस्वानः स्वस्त्ययो सेवः स्वनः स्वस्त
योस्वस्तीत्यविनाशनामासिर । नि पूजितः सुअस्तीति स्यसते रेजते इति नयवेप
नयोः । यस्यशुष्माद्रोदसीअभ्यसेतां । रेजते अग्नेपृथिवीमखस्येत्यपिनिगमो नव

45

४५

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

भवतः॥ द्यावापृथिवीनामधेयान्युत्तराणि चतुर्विंशतिः॥ तयोरेषा भवति॥२४॥ कतरा पूर्वा क
तरापरायोः कथा जाते कवयः को वि वेद। विश्वं त्मना बिभृतो यद्ध नाम वि वर्तेते अहनी च
क्रियेव॥ कतरा पूर्वा कतरा परैनयोः कथं जाते कवयः क एने विजानाति सर्वमात्मना बि
भृतो यद्धैनयोः कर्म विवर्तेते चैनयोरहनी अहोरात्रे चक्रयुक्ते इवेति द्यावापृथिव्यो
र्महिमानमाचष्ट आचष्ट॥२५॥ इति तृतीयोऽध्यायः॥३॥ ॐ एकार्थमनेकशब्दमि
त्येतदुक्तम्। अथ यान्यनेकार्थान्येकशब्दानि तान्यतोऽनुक्रमिष्यामोऽनवगतसंस्काराश्च

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

निगमांस्तदेकपदिकमित्याचक्षते॥ ऊहाऊध्याने स्पर्पः॥ को नु मर्या अमिथितः सखा सखा
यमब्रवीत् । ऊहा को अस्मदीषते । मर्या इति मनुष्यनाम मर्यादाभिधानं वा स्यात् । मर्यादा म
र्यादिनोर्विभागो । मिथतिराक्रोशकर्मा अपापकं ऊघानकमहं ऊहाउ को अस्मद्भीतः पलाय
ते । निधा पाश्या भवति यन्निधीयते पाश्या पाश [illegible] समूहः पाशः पाशयतेर्विपाशा
नानाराववयः सुपर्णा उपसेदुरिन्द्रं प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः । अपध्वान्तमूर्णुहि पू
र्धि चक्षुर्मुमुग्ध्यस्मान्निधयेव बद्धान् । वयो वेर्बहुवचनं सुपतना आदित्यरश्मय उ

पसेद्गुरिंदुं याचमाना॥ अपार्ष्णेस्याः ध्वस्तं चन्दुः॥ च श्वस्तुः स्यात्ते यो च द्वेषी पूर्द्धिपूरयदेही
ति वा॥ मुंचा स्मात्माशो रिवबद्धान्॥ पार्श्वतः श्रोणितः॥ शितामतः॥ पार्श्वं पर्शुमयमंगं त्वचनि
पर्शुः स्पृशति॥ संस्पृष्टा पृष्ठदेशे॥ पृष्ठं स्पृशति॥ संस्पृष्टमंगैः॥ गमंगनादंचनाद्वा॥ श्रो
णिः श्राणनेगतिचलाकर्मणः॥ श्रोणिश्चलतीव गच्छतो॥ दोः॥ शितामनवति॥ दोर्द्दवते
र्योनिः॥ शितामेति शाकपूणिः॥ विषितो नवति॥ श्यामतो यकृच्चरविते टीकिः॥ श्यामं स्या
यते॥ यकृद्यथा कथा च कृत्स्नं॥ शितिमांसतो मेदस्तस्त्वनिगालवः॥ शितिः श्वेतो मांसं मा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शिव

ननेवामानसंवामनोस्मिंस्मीदतीतिवामेदोमेघृतः॥२॥यदिंद्रचित्रमेहनास्तित्वादातम
द्रिवः॥राधस्तन्नोविदद्वसउभयाहस्त्यानेभर॥यदिंद्रचायनीयंमेहनीयंधनमस्तियन्
मेहनास्तीतिवात्रीणिमध्यमानिपदानित्वयानस्तद्दानय्यमद्रिवन्नद्रिरादृणासेनै
नोपिवातेस्यानेसोमादइतिहविज्ञायतेराधइतिधननामराध्नुवंत्यनेनेतत्नस्त्वंवि
नधनोभान्स्यांहस्तास्यामाहरोतोसमुब्धौनवतोदमूनादममनावादानमनावादान्त
मनावापिवादमइतिगृहनामतत्रमनास्यान्मनोमनोतेः॥४॥जुष्टोदमूनाअतिथि

४७

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

दुरो ण इ मन्नो यज्ञमुप याहि विद्वान् । विश्वा अग्ने अभियुजो विहत्या शत्रूयतामा भरा भो

जनानि । अभिति पिरस्यन्ति तो गृह्णान् नवसस्यन्ति तिषु परकुलानीति वा गृहाणीति वा दुरो

ण इति गृहनाम दुरवा नवन्ति दुस्तर्पा इमं नो यज्ञमुप याहि विद्वान् सर्वा अग्ने अभियुजो वि

हत्य शत्रूयतामा हर स्तो जनानि विहत्यान्येषां बलानि शत्रूणां नवतामा हर नो जनानी

ति वा धनानीति वा मूषो मूषिका इत्यर्थो मूषिकाः पुनर्मुष्णातेर्मूषो प्येतस्माद्वापासं मा तप

न्त्यभितः सपत्नीरिव पर्शवः । मूषो न शिश्ना व्यदन्ति माध्यः स्तोतारं ते शतक्रतो वित्तं मे अस्य

थि २

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्यमोंदसी॥ संतपंतिमा [illegible] मस्नितः सपद्म्यइवेमाः पर्शोवः कूपपर्शोवो॥ मूषिकाइवास्ना

तानिसूत्राण्यिव्यदंति स्वांगानिधानेवास्यांछिश्चानिव्यदंतीति॥ संतपंतिमाध्यः कामांस्ते

तारंतेशातक्रतो॥ ऊनीतंमेस्यघावापृपिव्याचिति॥ त्रितंरूपैवहितामेतसृकंत्रातिबस्तो॥

त्रब्रसेतिहास्तमिश्रंम॥ उत्निश्रंगापामिश्रंनवति॥ त्रितस्तीर्णतमोमेधयाबनूवा॥ पिवा

संख्यानामेवानिग्रेतंस्यादेकतोद्वितस्त्रितउतित्रयोबनूबुः दाउषिरेणतेमनंस्वा

सुतस्य॥ तह्रीमहिपित्र्यस्येवरायः सोमराऊन्म्रणआयूंषितारीरह्लोनीवसृर्पीवाम्र

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

राणि। ईषणेन वेषणेन वार्षणेन वा तेमनसा सुतस्य तं ह्रीमहि पित्र्यस्यैव ... सप्रवर्द्धे

यवन आयूंषि सोमराजन्। अहानीवसूर्यो वासराणि वा सराणि वेसराणि विवास

नानि गमनानीति वा। ऊरुतनेत्यनर्थकाउपजनास्तवं निकर्त्तनं हन्तनयां नेतिऊ ठरमु

दरं तव वा तिऊग्धमस्मिन् ह्रियते धीयते वा। ३। मरुत्वाँ इन्द्र वृषभो रणाय पिबा सोम

मनुष्वधं मदाय। आसिञ्चस्व जठरे मध्व ऊर्मिं त्वं राजासि प्रदिवः सुतानां मरुत्वा

निन्द्र वृषभो वर्षितापां रणाय रमणीयाय संग्रामाय पिब सोमम नुष्वधमन्नं न

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मदायमदनीयाय ज्ञैत्रायाँ॥ ५॥ सिंनस्वऊ ठरे मधुन ऊ मिं॥ मधुसोममिस्यो पमिकं माघवेरि
दमपीतरनूमध्ये तस्मादेवं त्वं राज्ञासि पूर्वेषु पदः सुसुतानां। चारतिनउर्वस्यत्रप
मःपादः। तितउपरिपयनं नवतितवद्धाउंनवद्धातिलमात्रउंनमितिवाः॥
सकुमियतितउनापुनतोयत्रधीरामनसावाचमक्रतात्रासस्वायःसख्यानि
ज्ञानतेनद्रेषां लक्ष्मीर्निहिताधिवाचि। सकुमियपरिपयनेंपुनंतःसकुःसयते
दुर्द्धोवोनयति कसतेर्वास्या। इपरीतस्यविकसितोनयति यत्रधीरामनसावाच

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मन्त्रषत्र प्रज्ञानं धीराः प्रज्ञानवन्तो ध्यानवन्तस्तत्र सखायः सख्यानि संजानते भद्रैषां लक्ष्मी

र्निहिताधि वाचि भद्रं भगेन व्याख्यातं भजनीयं भूतानामभिद्रवणीयं भवद्रमयती

ति वा भाजनवद्वा लक्ष्मीर्लाभाद्वा लक्षणाद्वा लंछनाद्वा लषतेर्वा स्यात्प्सा कर्मणो लज्य

तेर्वा स्याद्दाश्लेषकर्मणो लज्जतेर्वा स्यादश्लाघाकर्मणः ॥ क्षिप्रे रूपमिष्टाद्धारस्या

स्यामः ॥ तत्सूर्यस्य देवत्वं तन्महित्वं मध्याकर्त्तोर्विततं संजभार । यदेदयुक्त

हरितः सधस्थादाद्रात्री वासस्तनुते सिमस्मै । तत्सूर्यस्य देवत्वं तन्माहित्वं म

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

50

ध्येयत्कर्मणां क्रियमाणानां वितत्तं संक्षियते यदासा वयुक्रह्नरणानादित्यरश्मीन्हरि

ताश्चानितिवापरात्री । वासस्त्वनुतासिमस्मैवसरमह्नरवयुवतीसर्वस्माद्दपिवो

पमापैस्याद्रात्रीववासस्त्वनुतइतितपापिनिगमोनवत्तिपुनःसमव्य ‡ द्विततव

यंती॥समनासीत।४।२।३।णसंहिदहसेसंजग्मानोत्रबिन्कषामंदूसमानवर्चसा।

इंद्रेणद्दिसंदृश्यसेसंगच्छमानोबिन्युषागणेनमंदूमदिह्यूयुवास्तोपिवामंद्यु

नातेनेतिस्यासमानवर्चसेत्येतेनव्याख्याता।४।२।मीतासः।सलिकमध्यमासः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

संश्रूरणासोदिव्यासोऽत्र्याः। हंसाइवश्रेणिशोयतंते यदाक्षिषुर्दिव्यमज्ममश्वाः॥ ईर्मा

न्ताः समीरितान्ताः पृथ्वन्तावा सिलिकमध्यमाः संसृतमध्यमाः शीर्षमध्यमावापि

वाशिरश्चादित्योनवन्ति यदनुशोनेसर्वाणि नृतानि मध्येवैषां तिष्ठतीदमपीतराष्ठि

रएतस्मादेवंसमाश्रितान्येतदिंद्रियाणि नवंति संश्रूरणासः सूरः शावते गतिकर्म

णोदिव्यादिविजाऽत्र्यंत्याऽत्र्युलनाः। हंसाइवश्रेणिशोयंतंते। हंसाहंते घ्नंत्यध्वानंश्रे

णिः श्रयतेः समाश्रितानवंति यदाक्षिषुर्यदापंदिव्यमज्ममाजिन्माजिमश्वाऽत्र्य

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्त्यादित्यस्तुतिरश्वस्यादित्यादश्वो निस्त्ताष्ट इति। सूरादश्वं वसवो निरतष्टेत्यपि निग
मो भवति॥५॥ कायमानो वना त्वं यन्मातॄरजगन्नपः। न तत्ते अग्ने प्रमृषे निवर्त्तनं यद्दूरे
सन्निहाभवः॥ कायमानश्चायमानः कामयमान इति वा वनानि त्वं यन्मातॄरपो गम उ
पशाम्यं न तत्ते अग्ने प्रमृष्यते निवर्त्तनं दूरे यत्सन्निहाभवसि जायमानः॥ लोधं नयन्ति
पशुमन्यमानाः॥ लुब्धमृषिं नयन्ति पशुं मन्यमानाः॥ श्रीरं पावकशोचिषं। पावकदी
प्तिं॥ अनुशायिनमिति वाशिनमिति वा॥६॥ कनीनके वविद्धे न वेडु पदे अर्भके। ब

५१

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

त्र्यूयामेषु शोभन्ते। कनीनके कन्यके॥ कन्या कमनीया भवति क्वेयं नेतव्येति वा कननेनेति वा

स्यात्कान्तिकर्मणः॥ कन्ययोरधिष्ठानप्रवचनानि सप्तम्या एकवचनानीति शाकपूणिः। वध्वो

र्द्वयोर्दारुपाद्योः॥ दारु दृणातेर्वा द्रूणातेर्वा॥ तस्मादेव द्रुन्नवेन वज्ञाते॥ अर्नके अत्र द्रुते यथा

तदधिष्ठाने षु शोभेते एवं बत्र्यूयामेषु शोभन्ते॥ बत्र्वावारश्मयोः सत्सत्व रुद्धं नमदादिदं

नमदादित्युषिः प्रसंख्यायाह्वासु वास्त्वा अधिरु ग्वनिा सुवास्तुर्नद्यो तुग्वतीर्पं नवति

तूर्णमेतं दाययति। कुविन्नंसन्ते मरुतः पुनर्नः। पुनर्नो नवं ते मरुतो॥ नसतद्रं स्कंपरिष्ठा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

द्यारव्यास्याम:।येतेमदाआहनसोविहायसस्तेनिरिंद्रंचोदयदातवेमघं।येतेमदाआ
हननवंतावचनवंतस्तैरिंद्रंचोदयदानायमघं।७।उपोत्रदर्शिशुंध्यकचोनवक्तोनोधा
इवाविरकृतप्रियाणि।अध्मसंनससताबोधयंतीशश्वत्तमागात्पुनरेयुषीणां।उपा
दर्शिशुंध्यकवः।शुंध्यकराहित्योनववातिशोधनात्रस्यैववक्तोनासाध्यूल्हृइदमपीतय
ह्रूएतस्मादेवांधूल्हृंकायेशाकुनिरपिशुंध्यकरूच्यतेशोधनादेवोदकचरोनव
स्यापोपिशुंध्यवउच्यंतेशोधनादेवनोधारूषिर्नवतिनवनंदधातिसयपास्तुन्या।

52

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

कामानाविष्कुरुते एवमुषास्रूपाण्याविष्कुरुते यमसंदृश्यां नेनव यमसादिनीतिवाय

सानिनीतियाः सस्ततो बोधयंतीशश्वत्तमागात्पुनरेयुषीणां। शश्वत्तिकृतमागात्पु

नरेयुषीणां। तेवाशीमंतइष्मिणः। ईषणिनइतिवै षणिनइतिवा षणिनइतिवावा

शीतिवाङ्गमवाश्युतइतिसत्याः। शंसावाध्वर्योप्रतिमेगृणीहीडायुवाहः। हणवावरु

शं। ऋतिवहनस्फूर्तिमस्तिषवणाग्रवादास्फूर्तिमन्यंतऐंद्रीत्वेवशास्यते परितकोप

परिष्टाद्योरस्यास्यामः। २। द्वितीयः पादः। स्तुविते स्तुरते स्तुते स्तुगते प्रजायामि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

त्रियाः॥ सुवितेमाध्याद्रत्यपिनिगमो भवतिद्यतिरनेककर्मा॥ नचेन पूर्वेद्यमानास्यामे
त्क्षपद्याकर्मा॥ यए कुद्दिद्र्येतेवस्विनिदानकर्मा वाविनागकर्मा वा दुर्वर्त्तुनीमप
द्यतेवनानीतिदद्दृतिकर्मा॥ दुर्वर्त्तुर्दुर्वारः॥ विदद्वसुरुद्यमानो विश्वात्रीनिविद्दंसाकर्मा॥
इमेसुताइंदवःप्रातरित्वनासजोषसापिबतमश्विनातानः॥ इद्दंद्विवामूत्वयेवंदनाय
मांवायसोदोषाद्यमानो॥ अबूबुधत्याद्यमानइति॥ नूचिदितिनिपातःपुराणनवयो
र्नूचेतिच॥ अद्यचिन्नूचिन्नदपोनदीनां॥ अद्यचपुराचनदेवकर्मनदीनां॥ नूचपुराचसद

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नेरयीणां। अद्यच पुराच सदने रयीणां। रयिरिति धननाम। रातेर्दानकर्मणः॥१॥ विद्या
मतस्य ते वयमकूपारस्य दावने। विद्याम तस्य ते वयमकूपारस्य दानस्यादित्योऽप्यकू
पार उच्यते॥ अकूपारो भवति दूरपारः॥ समुद्रोऽप्यकूपार उच्यते॥ अकूपारो भवति महा
पारः॥ कच्छपोऽप्यकूपार उच्यते। अकूपारो न कूपमृच्छतीति॥ कच्छपः कच्छं पाति॥ कच्छेन
पातीति वा॥ कच्छेन पिबतीति वा॥ कच्छः खच्छः खच्छदः॥ अयमपीतरो नदीकच्छ एतस्मा
देव कमुदकं तेन छाद्यते॥ शिशीते शृंगे रक्षसे विनिक्षे॥ निश्यति शृंगे रक्षसो विनि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

क्षणनाय रक्षोरक्षितव्यमस्मादूक्षसिक्षणोतीति वा यात्रोनक्षतइति वा। अग्निः सुतुकः
सुतुकेतिरश्वः। सुतुकनः सुतुकनेरितिवा सुप्रज्ञाः सुप्रज्ञोसिरितिवा सुप्रायणा
अस्मिन्यज्ञे विश्रयंतां सुप्रगमना॥१॥ देवानो यथा सदमिद्वृधे असन्नप्रायुवो रक्षि
तारो दिवे दिवे दिवानो यथा सदा वर्द्धनाय स्युः अप्रायुवो प्रमाद्यंतो रक्षितारश्चाहः
स्यहनि च्यवनऋषिर्भवति च्यावयितास्तोमानां च्यवानमित्यप्यस्य निगमा भवंति।
युवं च्यवानं सनयं यथा रथं पुनर्युवानं चर थाय तक्षथुः। युवं च्यवनं सनयं पुराणं

५४

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यथारूपं पुनर्युवानं चरणाय ततक्षुः पुर्युवाप्रयोतिकर्माणि नह्यतिः करोतिकर्मा रजो
रजस्तेर्ज्योती रज उच्यते उदकं रज उच्यते लोका रजांस्युच्यन्ते असृगहनी रजसी
उच्येते हरो हरतेर्ज्योतिर्हर उच्यते उदकं हर उच्यते लोका हरांस्युच्यन्ते जुहु
विचितयन्तः जुहुरे विचेतयमाना व्यन्तइत्येषोऽनेककर्मा पदं देवस्य नमसा व्यन्
तइति पश्यतिकर्मा वीहि शूर पुरोळाशमिति खादतिकर्मा वीतं पातं पयस
उस्रियायाः अश्नीतं पिबतं पयस उस्रियायाः उस्रियेति गोनामोस्राविणोऽस्यां

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

सा गाः ॥ त्वामिंद्र मतिभिः सुते सुनीथासो वसूयवः । गोभिः क्राणा अभ्यनूषत ॥ गोभिः
कुर्वाणा अभ्यस्तोषत ॥३॥ अन्तृषिर्बृहद्रिमींद्रो रूपस्छे वाशीभिस्तक्षताश्मन्मयीभिः ॥
आसिंचद्धरिं द्रोरूपस्छे हरिं मम यस्य हरिः । सोमो हरितवर्णो यमपीतरो हरिरत
स्मादेवा वाशीभिस्तक्षताश्मन्मयीभिः । वाशीभिरश्ममयीभिरिति वा वाग्भिरिति
वा । सहशांईद्दर्यो विष्णुणस्य ऊंतो मा भिश्च देवा अपिगुर्ऋंते नः ॥ स उ श्रेष्ठतां यो विष्णु
णस्य ऊंतो विषमस्य माभिश्च देवा अब्रह्मन्यो ॥ भिश्चं श्रपते ॥ अपिगुर्ऋंतं नः ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

सत्यं वा यद्धं वा। ४। आ घा ता गच्छानुत्तरा युगानि यत्र जामयः कृणवन्नजामि। उप बर्बृहि
वृषभाय बाहुमन्यमिछस्व सुभगे पतिं मत्। आ गमिष्यंति ता उत्तराणि युगानि यत्र जा
मयः करिष्यंत्यजामि कर्माणि जाम्यतिरेकनाम बालिशस्य वा समानजातीयस्य वोपज
ने। उप धेहि वृषभाय बाहुमन्यमिछस्व सुभगे पतिं मदिति व्याख्यातो। ॥ द्यौर्मे पिता ज
निता नाभिरत्र बंधुर्मे माता पृथिवी महीयं। उत्तानयोश्चम्वोर्योनिरंतरत्रा पिता दुहि
तुर्गर्भमाधात्॥ द्यौर्मे पिता पाता वा पालयिता वा। जनयिता नाभिरत्र बंधुर्मे माता पृथिवीम

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

हृतीयं॥ बंधुः संबंधनान्नाभिः॥ संनहनान्नाभ्या संनद्धा गर्भा जायंत इत्याहुरेतस्मादेव
ज्ञातीन्सनाभय इत्याचक्षते॥ सबंधव इति च॥ ज्ञातिः संज्ञानात्॥ उत्तानयोश्चम्वोर्योनिरं
तः॥ उत्तान उत्ततानो ऊर्ध्वतानो वा॥ तत्र पिता दुहितुर्गर्भं दधाति पर्जन्यः पृथिव्याः॥ अ
धा नः शंयोररपो दधातारपो रिप्रमिति पापनामनी भवतः॥ शमनं च रोगाणां यावनं
च भयानाम्॥ अपि शंयुर्बार्हस्पत्य उच्यते॥ तच्छंयोरावृणीमहे॥ गातुं यज्ञाय गातुं यज्ञप
तये॥ अपि निगमो भवति॥ गमनं यज्ञाय गमनं यज्ञपतये॥ तृतीयः पादः॥ ऋदिसि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रद्दीनादेवमाता॥ अदितिर्द्यौरदितिरंतरिक्षमदितिर्मातासपितासपुत्रः। विश्वेदेवा
अदितिःपंचजनाअदितिर्जातमदितिर्जनित्वां॥ इत्यरितेर्विचृतिमाचष्टे एनान्यदा
नानीतिचा॥ यमेरिरेऽत्तगवः॥ एरिरइतीत्तिरुपसृष्टोऽस्यमत्ता॥२॥३॥ उत्तस्मैनंवस्वमपि
नतायुमनुक्रोशांतिहितयोनरेषुनीचायमानंजसुरिंनश्येनंश्रवचेछोश्रापशुमत्त्वम्
पांअपिस्मैनंवस्वमपिमिववस्त्वमपिनंवस्त्वंवस्त्वैस्त्वायुरितिस्तेननामसंख्यानमासि
न्पापकामितिनैरुक्ताःस्तस्यनेर्वास्यादनुक्रोशांतिहितयःसंग्रामेषुनरइतिसंग्रा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मनामंनरतेर्वांहरतेर्वांनीनांयमानंनीचेरयमा नं नीचेर्निचितंनवत्स्यैरुद्वितंन
वतिऊस्तामिवश्येनंश्येनःशांसनीयंगच्छति।श्रवश्वाच्छोपशुमद्वेयूपो।श्रवश्वापिप
शुमद्वेयूपंप्रशंसांनयूपंनेधनंनयूपंनेति।वायूपंयोनेःसमायुतंनवति।इंधा
नएनंऊरतेस्वाधीः।गृणाति।मंदीमंदृतेस्तुतिकर्मणः।प्रमंदिनेपितुमदर्चेवा
चः।प्रार्चतमंदिनेपितुमद्वचोगोर्वाख्यातः।अत्राहगोरमन्वततनामत्वष्टुरपी
च्यंइत्थाचंद्रमसोगृहे।अत्रहगोःसममंसतादित्यरश्मयःसंनामापीच्यमपचि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तमपगतमपिहितमनंतरमिति वा॥५॥ मुत्रं चेंद्रमसो गृहे॥ गाङ्गु व्याख्यातो॥ दंसयः क
र्माणि॥ दंसयंतेएनानि॥ कुत्सायमन्मनेस्यश्च॥ दंसयं॥ इत्यपि निगमो नवेति॥ स
त्तावुने नमश्नो॥ स्यं॥ दृतिः॥ सत्तावनैनमं॥ दृतिरश्नो॥ स्यं॥ दृति ध्यां दृश्यां दुश्चदृतेर्नि
स्त्रक्ष्णोपधाद्विपरीतात्ताताद्वृहस्पतेर्वयं सुरइत्तियार्णां वृहस्पतेयश्चातयसिद्दे
वपी युं॥ पीयतिर्हिंसाकर्मा॥ वियुते द्यावापृथिव्यौ॥ वियमनात्तासमान्याविषुवे
दूरे॥ चैतासमानेसंमानमात्रेनयतिमात्रामाना॥ दूरे॥ व्याख्यातं॥ मेनोततेर्ऋधागि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तिप पश्वा वस्यघवन्नं न वत्यं पाप्म्ह्नो त्यर्थ हृश्यतां रूधगयारूधग्नुताशामिष्टाः।
रूध्नुवंनयाह्नीर्रूध्नवंनशामिष्ठा इति वास्या इति वास्या इति चोदात्तं प्रमादेशेनुवा
त्तमचादेशे तीव्रार्थतरमुदात्तमस्यीयोर्थतरमनुदात्तं।४। त्रस्याऊषुणउपसातयेकु
वोदेसमानोररिवांत्रंऊश्वात्रस्येनःसातयउपसवादेसमानोकुध्यन्नरिवार
शातिरस्यस्तोऊश्वेतिपूषणमाहाऊश्वांऊ त्रऊनात्रपानुदात्तं दीर्घायुरस्या
यःपतिंऊीवातिशरदःशतं दीर्घायुरस्यायःपतिंऊीवतुसशारदःशतं शारद्ध

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ताऽस्यामोषधयोऽनवंति शीर्णाऽऽप इति वा॥ऽस्याऽस्येत्येतेन व्याख्यातं।पाऽस्य वाम
स्य पलितस्य होतुस्तस्य भ्राता मध्यमोऽस्त्यश्नः।तृतीयो भ्राता घृतपृष्ठोऽस्यात्रा
पश्यं विश्पतिं सप्तपुत्रं।ऽस्य वामस्य वननीयस्य पलितस्य पालयितुर्होतु। ह्वा
तव्यस्य तस्य भ्राता मध्यमोऽस्त्यशनो॥ भ्राता भरतेर्हरतिकर्मणो हरते भागं भर्त्तव्यो
भवतीति वा॥तृतीयो भ्राता घृतपृष्ठोऽयमग्निस्तत्रापश्यं सर्वस्य पातारं वा पालयिता
रं वा विश्पतिं सप्तपुत्रं सप्तमपुत्रं सर्पणपुत्रमिति वा॥सप्त सृप्ता संख्या।सप्तादित्यरश्म

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शिव

यइतिवदंतोद्दासद्दयुञ्जंतिरथमेकं चक्रमेकोअश्वोवहतिसप्तनामात्रिनाभिचक्र

मजरमनर्वयत्रेमाविश्वाभुवनाधितस्थुःसप्तयुञ्जंतिरथमेकचक्रमेकचारिणं

चक्रंचकचेर्वाचरतेचीक्रामतेवैकोअश्वोवहतिसप्तनामादित्यःसप्तास्यरश्म

योरसानभिसन्नामयंतिसप्तेनमृषयस्त्कवंतीतिवैदमपीरन्नामेतस्मादेवाभि

सन्नामांसंवत्सरप्रधानउत्तरोर्द्धंत्रिनाभिचक्रंत्र्यृतवःसंवत्सरोग्रीष्मोवर्षाहे

मंतइतिसंवत्सरःसंवत्संतेस्मिन्नृतूनानिग्रीष्मायस्यंतेस्मिनरसावर्षा

५९।

59

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वर्षत्यासु पर्जन्यो॥ हिमं तोऽहिमवान्॥ हिमं पुनर्हन्ते वाह्नितोले बीजं॥ऽ रमज्ञरणाधर्मेणं॥ऽ म
नर्वमपत्स्यत मन्यस्मिन्॥ न्यत्रेमानि सर्वाणि भूतान्यनिसंतिष्ठते॥ तं संवत्सरं सर्वमात्रा
नित्स्लोति॥ पंचारे चक्रे परिवर्त्तमान इति॥ पंचर्तुनायाः॥ पंचर्त्तवः संवत्सरस्येति वज्रा
सणं॥ हेमंतशिशिरसमासेन॥ षलरव्याकुरर्पितमिति षलृतुतायां॥ अराः प्रत्यता
नास्तौ॥ षट्पुनः सहस्ते॥ द्वादशारं नाहिवज्जुरायाद्वादशारंघपपश्चक्रमेक [illegible] नि
त्रिमासानां॥ मासामानां स्याधिः॥ घ्राह्नितोन्तवनितानस्मिं स्वाकं त्रिशतां शंकवोऽपि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

न

पृ०नै०

१शैव

60

ताःषष्टिर्नवचशतानिचशतासंः।षष्टिश्चह्वैत्रीणिचशतानिसंवत्सरस्याहोरात्राइतिबह्वृ
चणांसमासेनासप्तशतानिविंशतिश्चवत्सुः।सप्तचवैशतानिविंशतिश्चसंव
त्सरस्याहोरात्राइतिबह्वृचब्राह्मणांविभागेनविभागेन।७।३।चतुर्थस्यचतुर्थःपाद
इतिचतुर्थोध्यायः। ॥४४॥ ।अस्मिन्माविंदद्भरणेनदीनांसंस्थानेमेद्यावापृथिवीवां
वानांस्तोमोदूतोऽकुंवंनरा।योऽक्षेतमोद्धानानांस्तोमोदूतोहुवंनरौनरामनु
ष्यान्त्वंत्तिकर्मस्तुदूतोजवतेर्वाद्रवतेर्वावारयतेर्वावशानोवह्नेर्वायास्य

६०

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

निर्वांसप्तस्वसृर रुषीर्वावशानेइत्यपिनिगमोनवतितावार्यंवृणोतेर्पापिवरत
मांतद्वार्यंवृणीमहेवरिष्ठंगोपयत्यंतद्वार्यंवृणीमहेवर्षिष्ठंगोपायितव्यंगोपि
तारोयूयंस्थयुष्मत्यमितिवांधइत्यंननामाध्यानीयंनवतिताश्चामंत्रेणिः।सिंच
तामघमेधंः।श्चासिंचतामचैर्मघमंधोमत्रंपात्रंममात्वस्मिंनदंत्यमापुनर निमि
तंनवर्तिपात्रंपानात्रमोप्यंधउच्यतेनास्मिंध्यानंनवर्तिन दर्शनमंधेताम
इत्यन्निताषंतेयमपीतरोंधएतस्मादेवापश्यदन्नुएवान्नविवेतदंधइत्यपिनिगमो

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

भवति॥ असश्चंती भूरिधारे पयस्वती॥ असज्यमाने इति वा बहुदस्यं त्या विति वा
बहुधारे उदकवत्यौ वनुष्यति ईति कर्मा नवगत संस्कारो भवति वनुयाम वनुष्य
तेइत्यपि निगमो भवति॥ दीर्घप्रयज्यूमति यो वनुष्यति वयं जयेम पृतनासु दूढ्यः॥
दीर्घप्रततयज्ञमभिजिघांसति यो वयं तं जयेम पृतनासु दूढ्यं दु [illegible] र्धियं पापधियं
पापः पातापेयानां पापत्यमानो वाऽवपततीति वा पापत्यते वो स्यान्नरूष्यति रप्येवं
कर्मा इंद्रेण युजा तरुषेम वृत्रमित्यपि निगमो भवति॥ नंदनानंदते स्कृतिकर्मणः॥

61

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

पुरुप्रियो नंदते धामसत्तिः कविरित्यपि निगमो भवति॥ स नंदनाउदियर्त्तिप्रजा
वतीरिति वा अन्येन मदाहनो याहित्वयो अन्येन मदहनो गच्छति प्रमादं सीवना
षमाणेत्यस्मन्नाषणादाहनाद्वचनवत्सैतस्मादाहनस्याहृषिर्नेदनो भवति नद
तेस्कंतिकर्मणः॥ नदस्य मारुधतः काम आगन्॥ नदनस्य मारुधतः काम आगम
त्संरूढप्रजननस्य ब्रह्मचारिण इत्यृषिपुत्र्याविलपितं वेदयंते तारानयस्य घावा
पृथिवी न धन्वनांतरिक्षं धन्वन्नाडुयः सोमो अग्ध्वाः अश्नोतोरिलोको अनूपेगोमान्गोभि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

62

रक्षाः सोमो दुग्धाभिरक्षाः । लोपाशाः । सिं हं प्रत्यंचं मस्ताः । इहियतिनिगमः पूर्वैः सरति
निगम उत्तर इत्येके नूपे गामानुगा निर्यदाहियत्यप सोमो दुग्धाभ्यः सरति सर्वेहि
यति निगमा इति शाकपूणिः श्वात्रमिति क्षिप्रनाम । शुश्रु तनेन त्ववितास पतंत्रीरवरंस्था
ऊगघ श्वात्रमग्निरक्षणोऽज्ञातवेदाः । स्तप तत्रिवत्वरंस्थावरं जंगमं च यत्तच्छिप्रमग्नि
रकरोज्ञातवेदाः ऊतिरवनात् । श्वात्वारपं यपातायद्रत्यपि निगमो त्ववितास्सम
नेइत्यपरि धा द्यारस्यास्यामः । आवमत्रकः प ऊरुपसर्प दिंड्रोपानै रितिवास्माश्मे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रितियोऽस्मिंस्संनपक्वमविदहुवंतां स्वप्नमेतन्मध्यमं ज्योतिरनिलदर्शनेन दिवावि
दग्ध्वा ज्वल्यमानां द्विता च संतां स्वधया च शंतनुः । द्वैधं सन्नाम ध्यमेव स्थानमुन्नमेत्रा
शां तनुः सुखतनूः । अग्नेनब्राह्मणयेनाग्निगमि वब्राल्याः प्रेषाव राहोमे घोनवतिवरा
हारो वरमाहारमाहार्षीरिति वब्राह्मणं विध्य हृदाद्दं तिरोऽद्भिमस्त्वेत्यपि नि
गमो नववल्ययमपीतरो वराह एतस्मादेव बृहती मूलानि वरवरं मूलं बृहतीति
वा वराहमिंद्र एमुषमित्यपि निगमो नवल्यं गिरसोऽपि वराहा उच्यन्ते ब्रह्मणस्प

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

63

निर्द्वेषन्निर्वैराद्वै ॥ अप्राप्य ते माध्यमकादेवगणा वराह्वं तं च्यते। पश्यन्ति रण्यच
कानयोर्दंष्ट्रान्विधावतो वराह्णनूः। ४ ओस्चसराण्यह्णानि न वंति स्वयं स्तारी एषपिवास्व
रादिस्तो न चवति सएनानि स्तारयति। उ स्तार वस्चसराणी स्तपि निगमो न वति।
शर्याश्चं गुलयो न वंति स्रजंति कर्माणि शर्याइषवः शरमय्यः शारः श्रृणाते। शर्या निर्
नरमाणा गन्तस्यारित्तुपि निगमो न वेत्यर्को देवो न वति यदेनमर्चेत्यर्को मंत्रो न व
तिं सवृतः कदु क्रियाना पागायंतित्वा गायत्रिणोर्चत्यर्कमर्किणः। ब्रह्माणस्त्वा शतक्र
यदेनेनार्चेत्यर्कमन्नं न वत्यर्चेतिभूतान्यर्कोवृक्षो न वति। १।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

त उद्वंशमिव येमिरे। गायन्ति त्वा गायत्रिणोऽर्चन्त्यर्कमर्किणो ब्रह्माणस्त्वा शतक्रत उद्ये
मिरे वंशमिव वंशो वनशयो भवति वननाच्छ्रूयत इति वा पवीरथनेमिर्भवति यद्विपुनाति
भूमिं। उत पव्या रथानामद्रिं भिन्दन्त्योजसा। तं मरुतः क्षुरपविना व्ययुरित्यपि निगमो भव
ति। वज्रो व्याख्यातं धन्वान्तरिक्षं धन्वन्त्यस्मादापः। तिरो धन्वातिरोन्तरमित्यपि निगमो भव
ति। सिनमन्नं भवति सिनाति भूतानि। येन स्मा सिनं भरथः सखिभ्य इत्यपि निगमो भवति।
इत्थामुथेत्येतेन व्याख्यातं सचा सहेत्यर्थः। वसुभिः सचाभुवा। वसुभिः सहभुवौ। चिदिति

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

।ऽव

श्रिय

निपातोऽनुदात्तः पुरस्तादेव व्याख्यातोऽपापि पशुनामेह नवत्युदात्तश्चिद सिमनासि चिता
स्चयितोगाश्चेतयस इति वा आ इत्याकार उपसर्गः पुरस्तादेव व्याख्यातोऽपाप्यर्थे दृश्य
ते। अभ्यघाँ अपः। अभ्यघा आप्नोत्यप इति घृतं घोतते र्येशो वा अन्नं वा अस्मे घृतमधि
रत्नं न धेहि। अस्मासु घृतं न रत्नं न धेहि। इति पंचमाध्यायस्य प्रथमः पादः॥ ५
पवित्रं पुनातेः मंत्रः पवित्रमुच्यते। येन देवाः पवित्रेण आत्मानं पुनते सदेत्यपि निगमो भव
ति। रश्मयः पवित्रमुच्यन्ते। गभस्तिपूत इत्यपि निगमो भवति। आपः पवित्रमुच्यन्ते। शतप

६४

64

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

विचाः स्वधया मदन्तीर्बहूदकाः। अग्निः पवित्रमुच्यते वायुः पवित्रमुच्यते सोमः पवित्र
मुच्यते सूर्यः पवित्रमुच्यत इन्द्रः पवित्रमुच्यते। अग्निः पवित्रं स मा पुनातु वायुः सोमः सूर्य
इन्द्रः पवित्रं ते मा पुनन्त्वित्यपि निगमो भवति। तोदस्तुद्यतेः॥१॥ पुरू त्वा दाश्वान्वोचेऽरिरग्ने
तव स्विदा। तोदस्येव शरण आ महस्य। बहूनि दाश्वांस्त्वामेव यानि ह्वयाम्यरिरमित्र ऋच्छते
रीश्वरोऽप्यरिरेतस्मादेव यदन्यदेवत्या अग्नावाहुतयो हूयन्त इत्येतद्दृष्ट्वैवमवदत्। तो
दस्येव शरण आ महस्य। तुदस्येव शरणेऽधिमहतः। स्वं वाः सुखं नः। आजुह्वानो घृत

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ष्ठः स्वं चा इत्यपि निगमो भवति॥ शिपिविष्टो विष्णुरिति विष्णोर्द्वे नामनी भवतः कुत्सिता-
र्थीयं पूर्वं भवतीत्यौपमन्यवः॥ किमित्ते विष्णो परिचक्ष्यं भूत्प्र यद्ववक्षे शिपिविष्टो अस्मि।
मा वर्पो अस्मदप गूह एतद्यदन्यरूपः समिथे बभूथ॥ किं ते विष्णोः प्रख्यातमेतद्भवत्यप्र-
ख्यापनीयं यन्नं प्रब्रूषे शेप इवानिर्वेष्टितोऽस्मीत्यप्रतिपन्नरश्मिः। अपि वा प्रशंसानामैवा-
भिप्रेतं स्यात्॥ किं ते विष्णो प्रख्यातमेतद्भवति प्रख्यापनीयं यदुत प्रब्रूषे शिपिविष्टोऽस्मी-
ति प्रतिपन्नरश्मिः। शिपयोऽत्र रश्मय उच्यन्ते तैराविष्टो भवति॥ मा वर्पो अस्मदप गूह

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

एतत्तावद्वपुरिति रूपनाम। वृणोतीति सतो॥ यदन्यरूपः सामिथे संग्रामे॥ भवसि संयतरश्मि॥
स्तस्योत्तरा भूयसे निर्वचनाय। ३। प्र तत्ते अद्य शिपिविष्ट नामार्यः शंसामि वयुनानि वि
द्वान्। तं त्वा गृणामि तवसमतव्यान्क्षयन्तमस्य रजसः पराके। तत्ते अद्य शिपिविष्ट नामा
र्यः प्रशंसाम्यर्योऽहमस्मीश्वरः स्तोमानामर्यस्त्वमसीति वा॥ तं त्वा स्तौमि तमतव्यांस्तवस॥
इति महतो नामधेयमुदितो भवति॥ निवसन्तमस्य रजसः पराके पराक्रान्ते॥ आघृणि
रागतहृणिः। आघृणे संसचावहै। आगतहृणे संसेचावहै॥ पृथुज्रयाः। पृथुजवः। पृ

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

66

पुङ्क्यां अग्निना दायुर्दस्योः। ग्राममापय दायुर्दस्योः। ४। अग्निं नरो दीधितिभिररण्योर्हस्तच्युती
जनयंत प्रशस्तं। दूरेदृशं गृहपतिमथर्युं। दीधितयोऽङ्गुलयो भवंति। धीयंते कर्मसु। अरणी
प्रत्यृत एने अग्निः समरणाज्जायत इति वा। हस्तच्युती हस्तप्रच्युत्या। जनयंत प्रशस्तं। दूरे
दर्शनं गृहपतिमतनवंतम्॥५॥ एकया प्रतिधापिबत्साकं सरांसि त्रिंशतम्। इंद्रः सोमस्य
काणुका। एकेन प्रतिधानेनापिबत्। साकं सहेत्यर्थः। इंद्रः सोमस्य काणुका। कांतकानी
ति वा। क्रांतकानीति वा। कृतकानीति वा। इंद्रः सोमस्य कांत इति वा। कणेघात इति वा। कणेहतः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

कांतिहतस्तत्रैतथाह्निकावेदयंतेत्रिंशदुक्थपात्राणिमाध्यंदिनेसवनएकदेवतानिता
न्येतस्मिन्कालएकेनग्रहविधानेनपिबंतितान्यत्रसरांस्यच्यंतेत्रिंशदपरपक्षस्याहोरात्रा
स्त्रिंशत्पूर्वपक्षस्यतिनेरुक्तास्तघाएताश्चांद्रमस्यआगामिन्यआपोभवंतिरश्मयस्तत्रापर
पक्षेपिबंतितथापिनिगमोभवंतियमांह्लितिमह्लितयःपिबंतीतितत्पूर्वपक्षआप्या
ययंतितथापिनिगमोभवंतियथादेवाअंशुमाप्यायंतीतितद्वाअधिगुर्मंत्रोभवति
गव्याधिकृतत्वाद्दपिवाप्रशंसानामैवास्मिन्प्रेतंस्यान्नक्षब्ध्वत्वाद्दधिगोषामीर्घंसुशमि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शिवं

शमीध्वं शमीध्वमध्रिगावित्यग्निरपाध्रिगुरुच्यते ॥ तु संश्येतं त्वाध्रिगो शचीवः ॥ अध्रूतगमनकर्मवन्निंद्रोऽपाध्रिगुरुच्यते ॥ अध्रिगवं ह्यामिंद्रायेत्यपि निगमो नवत्यांशूषस्तोमत्र्याघोषः ॥ एनांशूषेणवयमिंद्रवतः ॥ अनेनस्तोमनवयमिंद्रवंतः ॥७॥ आपांतमन्युस्तृपलप्रभर्माधुनिः शिमीवां छरुमां ऋजी षीसोमो विश्वान्यतसावनानिनार्वागिंद्रप्रतिमानानिदेभुः ॥ आपातितमन्युस्तृप्रप्रहारीसोमोवेंद्रोवाधुनिर्दूनोतेः शिमीतिकर्मनामशमयतेर्वाशक्नोतेर्वऋजीषीसोमो [illegible] यत्सोमस्यपूयमानस्याति

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रिच्यते तदृजीषमपार्जितं भवति तेनर्जीषी सोमो ॥ अथाप्यैन्द्रो निगमो भवति । ऋजीषी
वज्रीति । हर्योरस्य स भागो धानाश्चेति ॥ धाना भ्राष्ट्रे हिता भवन्ति फले हिता भवं
तीति वा । बब्धां ते हरी धाना उप ऋजीषं जिघ्रतामित्यपि निगमो भवति ॥ आदिनाभ्या
सेनोपहितेनोपधामादत्ते बभस्तिरत्तिकर्मा ॥ सोमः सर्वाण्येतस्मानि वनानि नार्वा
गिन्द्रः प्रतिमानानि दभ्नुवन्ति येनेनं प्रतिमिमते नैनं तानि दभ्नुवन्त्यर्वागेवैनमप्रा
प्य विनश्यन्तीतीन्द्रः प्रधानेनेत्येकं नैघण्टुकं सोमकर्मा नयं ग्रधानेत्सपरं श्मशाश्रु

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श्नुतइतिवाऽश्माऽश्नुतइतिवा।अवश्मशारुधद्भाः।अवारुधच्छ्मशावारिति।ऽइ
तिपंचमोध्यायस्यद्वितीयःपादः॥ उर्वश्यप्सराउर्वभ्यश्नुतेऊरुभ्यामश्नुतेउरुर्वा
वशोस्याः।अप्सरा।अप्सारिण्यपिवाप्सइतिरूपनामाऽप्सातेरप्सानीयंभवत्यादर्शनी
यं व्यापनीयंवा।स्पष्टंदर्शनायेतिशाकपूणिः।यदप्सइत्यभक्तस्याप्सोनामेतिव्या
पिनस्तद्द्वाराभवतिरूपवती।तदनयात्तमितिवा।तदस्यैदत्तमितिवा।तस्यादर्शनान्मित्रा
वरुणयोरेतश्चस्कंद।तदभिवादिन्येषर्ग्भवति॥१५॥उतासिमैत्रावरुणोवसिष्ठोर्व

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

श्यांब्रह्मन्मनसोधिजातः।द्रप्संस्कन्नंब्रह्मणादैव्येनविश्वेदेवाःपुष्करेत्वाददंता।त्र्य
प्यसिमैत्रावरुणोवसिष्ठोर्वश्यांब्रह्मन्मनसोधिजातोद्रप्संस्कन्नंब्रह्मणादैव्येन
द्रप्सःसंस्कन्नंचप्सानीयोनयतिसर्वेदेवाःपुष्करेत्वाधारयंतपुष्करमंतरिक्षंपोषति
भूतान्युदकंपुष्करंपूजाकरंपूजयितव्यमिदमपीतरत्पुष्करमेतस्मादेवपुष्करंवपु
ष्करंवापुष्पंपुष्यतेर्वयुनंवेतेःकान्तिर्वाप्रज्ञावा।रासस्तमोवयुनंतत्त्वंसूर्येणव
युनंवच्चकारासतमोप्रज्ञानंततत्त्वंसतंसूर्येणप्रज्ञानवच्चकाः।वाजपस्त्यंवाजपत

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नो । स्तनेम वाजउपस्थ्यमित्यपि निगमो भवति । वाजगंध्यं गध्यत्युत्तरपदं । अश्याम वाज
गंध्यमित्यपि निगमो भवति । गध्यं गृह्णातेः । ऋज्रा वाजं न गध्यं युयूषन्नित्यपि निगमो
भवति । गध्यतिर्मिश्रीभावकर्मा । आगधिता परिगधितेत्यपि निगमो भवति । कौरया
णः । कृतयानः । पाकस्थामा कौरयाण इत्यपि निगमो भवति । तौरयाणस्तूर्णयानः । स
तौरयाण उप याहि यज्ञं मरुद्भिरिन्द्र सखिभिः सजोषा इत्यपि निगमो भवति । अह्रयाणो
ह्रीतयानः । अनुष्टुयाच्यावयन्नह्रयाण इत्यपि निगमो भवति । हरयाणो हरमाणयानः ।

ए

६५

69

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रजतं हरण्याणं इत्यपि निगमो भवति । यत्रारितः कर्माणि कर्माणि स्थिरः । प्रत्यृतस्तो
मा न्वेदीध्वं दत्तेर्मृ दूत्ना वकुर्मणः ।३। नियद्दृणं ह्विष्वसनस्य मूर्द्धनि शुष्णस्य चिद्दृहि
णोरोरुवद्दना । निहृणं ह्वियत्श्वसनस्य मूर्द्धनि शब्दकारिणः शुष्णस्यादित्यस्य शो
षयितृ रोरूयमाणो वनानीति वा वधेनेति वा । अवृदं तवीलितेत्यपि निगमो भवति ।
वीलयतिश्च व्रीलयतिश्च संस्तोभनकर्माणौ पूर्वेण संप्रयुज्येते । निष्पपी स्त्रीकामो भव
ति विनिर्गततपसाः स्पसं ते स्पशानि कर्मणः । मा नो मघेव निष्पपी परादाः । स यथा ध

स्तस

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नाग्निर्विनाशयाचिमानस्त्वं नपापरादाः। तूर्णाशमुदकं स्रवात्ति तूर्णमश्नुता। तूर्णीशं
नगिरेरधीत्यापिनिगमो। स्रवाति। ह्रुपमहिछत्रकं स्रवाति यच्छु न्यन्तो। ऽकदामत्री
मराधसंपदाह्रुपामिवस्फुरत्वाकदानः श्रुश्रवङ्गिरह्रं द्रोश्रेगा। कदामत्रीमनाराध
यंतंपादेनह्रुंमिवावस्फुरसिकदानः श्रृणोति चगिरह्रुंद्रोश्रेगांगे तिछित्रनामां ॥५॥
वि तमेवां। कितं स्रवचिं। निखुपुणः स्तोमो। निचां नपृणा। निचमनेनत्रीणाति। पापत्री
वेतःसुताद्दमउशं तो। यानिवीतयो। त्र्यपांज्ञग्मि। निखुपुणः। पत्नीवंतःसुताद्दमेह्नः ॥६॥ ७०१

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

सोमाः कामयमानायंतिवीतयेपानायापागेतानिवुंपुणः समुद्रोपिनिवुंपुणउच्य
तेनिचमनेनपूर्यतेवंस्थापिनिवुंपुणउच्यतेनीवैरास्मिन्कुणं तिनीवैर्दधतीति
वाअवंस्थपानिवुंपुणंल्पपिनिगमानवोतिानिवुंपुणनिवुंऊणंतिचपादिर्गुत्र्वेव
स८ ।तियत्पुघतोद्दासुगुरंस्नुहिरण्यःस्वश्वोहृद्दस्मैवयरंड्रोदधातिायस्त्वायंतंवा
सुनात्रातरित्वेमुद्गीजयवपदिमुस्तिनाति सुगुर्नवतिस्तुहिरण्यःस्वश्वोमह
चास्मैवयरंड्रोदधातियस्त्वायंतमन्नेनत्रातरागामिन्नतियःमुद्गीऊयेचपदिमुस्ति

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नातिकुमारो मुद्गीज्ञो मा च नाव्रशायनाच्च तत नाच्च पादुःपघतेः।अविंस्वः शृणुते गूह्स
तेबुसंसपादुरस्य निर्णिज्ञोनमुच्यते।अविष्णुरुचेत्रासमादित्यो गूह्स्तेबुसंबुसामि
स्कन्दकनामब्रवीत्तः शब्दकर्मणो त्रशातेर्वायद्वर्षपालयन्स्कन्दकं रश्मिभिस्तस्त्वादते।
।।इति पंचमोध्याये तृतीयःपादः।। ।।वृकश्चंद्रमा भवति विवृतज्योतिष्को वा
विकृतज्योतिष्को वा विक्रांतज्योतिष्को वा।।अरुणो मासकृद्वृकःपथायंतं ददर्श
हि।उज्जिहीते निचाय्या तष्टेव पृष्ट्यामयी वित्तं मे अस्य रोदसी।अरुण आरोचनो मा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

सप्तम्मासानां चार्द्धमासानां च कर्त्ता चंद्रमा हृकः पप्पायेतं ददर्श नक्षत्रगणमानिजिंदी
तेनिचाय्य येन येन योक्ष्यमाणो नवति चंद्रमास्तत्स्त्रूचान्निवप छरोगी ऊानीतं मेधोस्य
वापषि व्याचि त्यादि त्या पिहकउच्यते यदा हृउ तारा ञ्जोद्ववी दाश्विनाव र्त्तिकावामा
त्रायश्रीममुं च तं हृकस्या ञ्हृयदुषाञ्श्विना वादित्येना नियस्त्वातामश्विनौ प्रमुमुं च
तुरित्यास्यानेश्वा पिहकउच्यते विकर्त्तनानां हृकाश्चिदस्य वारणाउेरामषिः।उरण
मषिः।उरणाऊर्णा वाम्नवत्यूर्णाः पुनर्दृणातेस्तूर्णैः ते वीहृद्धवा शिन्यपिहकुच्यते। य

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तेमेषान्चकोवेदयदानमस्कारश्वंतंपितांधंवकारंत्यपिनिगमोत्नवंति।ओषइत्याविज्ञा
तनामधेयंओषयितव्यंनवंति।श्यइंद्राग्नीसुतेषुवांस्तचत्तेवृत्ताहृधा।ओष वाकं
वदंतःपद्महोषिणानदेवानसमश्वनायइंद्राग्नीसुतेषुवांसोमेषुस्तो।तितस्याश्नीपो
पयोयंओषवाकेवदंतिविजंऊपःश्राक्षितसोषिणोनदेवोतस्याश्नीपः॥ऊतिःऊतेतते
र्यःशोवान्नेवामदीवऊतिःशरणातइंद्रासुमुहत्तेइंद्रशरणामेतरिहंऊते॥रिवेत
यमपीतराऊति रेतस्मादेवसूत्रमप्युपमार्पेवा॥ऊतिवासाःपिनाकहस्तो।

72

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

कितवा

वंततधन्चेत्यपिनिगमो भवति। श्वघ्नीकितवो भवति स्वं हन्ति स्वं पुनरा। श्वतं भवति। ऋ
तेन श्वघ्नी विविनोति देवने। ऋतमिव श्वघ्नी विविनोति देवने। कितवः किंतवास्तीति
शब्दानुकृतिः [illegible] न्वाशीर्नामकः सममिति परिग्रहार्थीयं सर्वनामानुदात्तं॥४॥ मा
नः समस्य दूढ्यः परिद्वेषसो अंहतिः। ऊर्मिर्न नावमा वधीत्॥ मा नः सर्वस्य दु[illegible]र्द्धि
यः पापधियः सर्वतो द्वेषसो अंहतिरूर्मिरिव नावमावधीद्। ऊर्मिरूर्णोतेर्नौः प्रणोत्तव्या
भवति नमतेर्वा तत्कथमनुदात्तप्रकृति नाम स्याद् दृढं यत्तत्तु भवति। उतो समास्मिन्नाशि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

73

ति
शीह्निनोवसोर्हस्तम्यां।शि।शीतिर्दानकर्मा।उरुष्या।णो।अघायतः।समस्मादिति।पंचम्यां।
उरुष्यतिरक्षकर्मकः।अप्यापित्रप्यमाव[illegible]कुववनेनसंना[illegible]मन्यकेसमो।पा।हविषाजारो
अपां।पिपर्ति।पपुरिर्नरा।पिता।कुटस्यचर्षणिः।हविषा।पांजरयिता।पिपर्तिपपुरिरिति।पृणा
तिनिगमौवाप्रीणातिनिगमोवा।पिताकृतस्यकर्मणश्चायिता।दित्यः।शंवइतिवज्रनाम
शमयतेर्वाशातयतेर्वा।उग्रोयः।शंवः।पुरू[illegible]दूततेनेत्यपिनिगमोभवति।केपयः।कपू
याभवंति।कपूयमितिपुनातिकर्मकुत्सितंदुष्पूयंभवति।धा।पत्र।क्याय।अप्यमादेव

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ह्नतयोन्नमेवतश्रवस्यानिदुष्टरा॥ नयेशोकुर्यह्रियांन्नावमारुह्द्मीमैर्यतेन्यविशंतकेपयः॥ पृथ

क्व्रायम्रपक्त्रपतेः॥ ऋपमादेवह्नतयोयेदेवानाद्ध्यंनोऊर्वतश्रवणीयानियशांसिदुरनु

करा॥ण्यन्येयेशाक्नुवन्यह्रियान्न्नावमारोल्हुमपयेनाशाक्नुवन्यह्रियान्न्नावमारोल्हुमीमैर्यतो

न्यविशंतेदैवतेन्यविशंतरूणेदैवतेन्यविशंतास्मिन्नेवलोकइतिवैर्मेरतिबाऊनामसमी

रिततरोन्नवांतिाएताविश्वासवनानूउमारूषेस्वयंसूनोसद्सोयानिदाधिषोाएतानिस

र्वोणिस्थानानिनूर्णमुपाऊरूषेस्वयंबलस्यपुत्रयानिधस्वांसत्रमंद्सत्राणंधनुर्वोऊष

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

74

वचंवाकवचंऊर्ध्वंवितंनवति॥कांवितंनवति॥कायेंवितंनवनीतिवा।आग्रीणीताभ्यान्हितं
ऊयायस्वस्तिवाहेरयामिऊऊर्ध्वाद्रोणाहावमवनमश्मवक्रमंसत्रकोशंसिंचना
नृपाणांश्रीणीताभ्यान्सुहितंऊययंऊय वोहितमस्तुस्वस्तिवाहनंरपंऊरुधं
द्रोणाहावंद्रोणंऊममयेंनवत्याहावत्राद्रू।नांदावहआवहंदवतोवानितोमह्यात्र
वत्यश्मवक्रमश्रानवक्रंमंसनवक्रामितिवांसत्रकोशंमंसत्राणिवाकोशस्त्वानी
यानिसंत्रुकोशःऊर्ध्वातोदिक्रुषिनोनवत्ययमपीतरःकोशाएतस्मादेवंसंनयत्र

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वितमात्रोमहाच्चवति॥ सिंचतनपाणं नरपाणं॥ कूपकर्मणा संग्राममुपमिमीते॥ काकुदंताद्वि

स्याच्चह्नते॥ जिह्वा कोकुवा सा॥ स्मिंधीयते॥ जिह्वा कोकुवा कोकूयमाना॥ ऽनेनानुदतीति वा॥ जि

ह्वाऽको कुवा॥ तालुतरते॥ स्तीर्णतममंग॥ लततेर्वा स्याद्वं बकर्मणो॥ विपरीताद्घपातलं॥ स

तेस्य विपर्ययः। टाम्सुदेवोऽद्रिस्मिवरुणयस्य॥ तेसप्तसिंधवः। अनुक्षरंति काकुदं॥ सूर्यंसु

षिरामिवासुदेवस्त्वं कल्याणदानो यस्यतवदेवसप्तसिंधवः। प्राणयानुक्षरं॥ काकुदं॥ ति २

सूर्म्यं सुषिरामिवेत्यपि निगमो भवति॥ पोपवाहू ऊरू सुत्रयाबह्निरेषामा विश्रुतीव

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रिष्टद्रयातो। विश्वामक्रोरूषसः पूर्वे दूतौ वायुः पूषा स्वस्त्यये नियुत्वान्नाग्रहस्ज्ये सुत्रा
यणं बर्हिरेषां मे यातेसर्वस्य पातारो वा पालयितारौ पा बीरिष्टमंतरिक्षं। नियोवाना
सो यातानिरपिवोपमार्थे स्यांस्तवेपतीरद्वराऊनौ बीरिष्टे गणो मनुष्याणां राज्याधि
यासे पूर्वस्यामन्तिदूतौ वायुश्च नियुत्वान्पूषा च स्वस्त्ययनाय नियुत्वान्नियुतोस्या
श्वा नियुतो नियमनाद्वा नियोऊ नाहूको नेराह्नुमिनिशाकपूतिः परीसीमिति व्याख्या
तमेनमेनामस्याश्रस्य स्येतेन व्याख्याते स्तणिरं कुशोत्रवतिसरणाहं कुशोवने ॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रा॰कुःचितो नवनीतिवा नेदीयइःस्त्र॒ण्यं॰पक्कमेयादित्यापि निगमो नवत्यंति कतममंकुःशादा
यात्पक्कमौषधमागच्छत्वित्यागच्छत्विति।१०८॥ निपेनमोध्यायःसमाप्तः।३१। त्वंम
शेधकनिस्त्वमाशुशुक्षणिस्त्वमद्भ्यस्त्वमश्मनस्परि।त्वंवनेभ्यस्त्वमोषधीभ्यस्त्वंनृणां
नृपतेजायसेशुचिः।त्वमग्ने घृतनिरद्धो निस्त्वमाशुशुक्षणिरितिवशुइतिवक्षिप्रनाम राशुइ
तीनवतं॰क्षणिः कृन्तः क्षणोतेराशुशुवाक्षणोतीतिवासनोतीतिवाशुकस्मा चनेतःपंच
प्यार्थेवाग्रपमात यादिवाक्यसंयोगअरित्याकारउपसर्गःपुरस्ताच्चिकीर्षितःऊउ

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

76

ग्रर॥ त्राश्रुशोवयिषुरिति॥ शुचिः शोचतेर्ज्वलतिकर्मणोऽयमपीतरः शुचिरेतस्माद्देवानिः

षिक्रमस्मात्पापकमितिनैरुक्ताः।१।३।३। आभास्समारिस्वर्वास्यो त्रनयंकरत्।

आशादिशो नवंत्यासदनादा॥५। आशा उपदिशो नवंत्यस्यशनात्काशिर्मुष्टिः प्रकाशनात्

मुष्टिर्मोचनाद्वा मोषणाद्वा मोहनाद्वा। इमे विदिद्दस्तोदसी अपारे यस्संगृभ्णामघ

वन्काशिरित्ते। इमे विदिद्दस्तोदसी॥ रोधसी द्यावापृथिव्यौ विरोधनाद्रोधः कूलं नि

रुणद्धि स्रोतः कूलं॥ रुजते विपरीताद्द्वो॥ लो विपर्ययेण॥ अपारे दूरपारे॥ यत्संगृभ्णासि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मघवंचकाधिस्तेमुहान्नाश्चुदस्तामिंद्रसेपिणक्कुणोहोश्चदस्तामिंद्रजलासोपि ॥पारि
ष्कृणोनेमेघोरा।श्चलान्नणोवसरेद्द्रवन्नोगोः पुरांहृतोनेयमानोव्यारा।सुगान्पथोश्च
ऋणोन्निरजेगाः प्रावन्वाणीः पुरुहूतंधमंतीः।श्चलान्नणोलमानर्द्दनोमेघोवलोहृणो
नेर्द्रजोवज्रजसंतरिद्धेगोरेवस्यामाध्यमिकायावावः।पुरांहृननाडूयमानोव्यारासु
गान्पथोश्चऋणोन्निरजेगाः।सुगमनान्पथोश्चकरोन्निरजनायगवां।प्रावन्वाणीः
पुरुहूतंधमंतीः।।आपोवावहननाद्धावोवावदनाद्धूकुनिराहूतमुदकंनवातिधम

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तिगतिकर्मा।। ॐ उद्वृहरक्षः सहमूलमिंद्र वृश्चामध्यं प्रत्यग्रं शृणीहि।। आकीवतः सल
लूकं चकर्थ ब्रह्मद्विषे तपुषिंहेतिमस्या।। उद्वृहरक्षः सहमूलमिंद्र मूलं मोचना
द्वा मोषणाद्वा मोहनाद्वा वृश्चमध्यं प्रतिशृणीहि यद्यमं यमागतं नवत्याक्रियतो देशा
त्सलूकं संलुब्धं नवतिपापकमिति नैरुक्ताः सरस्रूकं वास्यो।। सरस्त्रे [?] र सस्ता
पुषिस्तपतेर्द्वेतिर्द्वेते।। त्यां विदिच्छाकेतायंशायानौ।। सुखं पयम्।। सुखमंस्थपय।। ॐ अवि
स्तुहृतश्चापो नवेतिविस्त्रवणादावयादवरुरुक्षुः सक्षविस्कंदरूलापिनिगमो नवति

77 ७७।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

वीरुधश्चौषधयो भवन्ति विरोहणात् वीरुधः पारयिष्णूत्यपि निगमो भवति । नहद्द्य
त्तमश्च वा नदास्तमस्याशानेन दञ्जोतीति । नहृद्द्यत्ते नक्तुरिं पर्वतेष्ठामित्यपि निगमो भव
त्यस्कृधोयुरस्कृध्वायुः कृध्विति ह्रस्वनाम निकृत्तं भवति । यो अस्कृधोयुरजरः स्वर्वानि
त्यपि निगमो भवति ॥४॥ आजासः पूषणं रथे निशृम्भास्ते जनश्रियं देवं वहन्तु बिभ्रतः । आ
वहन्त्वजाः पूषणं रथे निशृम्भाः शीघ्रहारिणस्ते जनश्रियं जातश्रियं बृबदुक्थो महदुक्थो वक्तव्य
मस्मा उक्थमिति बृबदुक्थो वा बृबदुक्थं हवामहे इत्यपि निगमो भवति । ऋदूदरः सो

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

लु२ रू२

78

मोघदूद्दरेमृदुरुद्दरेष्विति वा। रूदूद्दरेणसरथ्यासन्वेयेत्यपि निगमो भवति। सं दूपेद्रत्सु
परिष्ठाथ्यारथ्यास्याम:। पु काम:। पु काम:। पुत्रकामो हि मर्त्य इत्यपि निगमो भवति। अ
त्निवती। असंस्था दृत्यो। अस्निचती वप्तनी नूर्यन्त इत्यपि निगमो भवति। कपना कंपना:
कृमयो भवन्ति। मोषथा वृक्षं कपनेव वेधस इत्यपि निगमो भवति। नाकं ऊर्णीक:। प्रसि
हूना:। धूमकेतु: समिधा नाकं ऊर्णीक इत्यपि निगमो भवति। रुजाना नद्यो भवन्ति रुजन्ति
कूलानि। सं रुजाना: पिपिष इन्द्रशत्रुरित्यपि निगमो भवति। जूर्णि: जूर्णिर्वदतेर्वा द्रवतेर्वा जूर्णा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

तेर्वा। द्विषताज्जूर्णिर्नवंदृतीत्यपि निगमो। नवति। परिघ्रंसमोमनो। वोवयो गातु। पर्यगाद्व्रं। घ्रंस

मदृरवंनेना। न्नं। षष्ठस्य प्रथमः पादः। ।३। पसपह्लिल्यकपसेषु पह्लिणत्कपसपह्लेपि

त्रीवा।।१। कारुरदृंततो। निषंगुपसपह्लिणीं ननु। नाना। नाधियो वसूयवोनुगाइवता। स्थिमेंद्रा

येंदो। परिस्त्रवा। कारुरदृमास्मि कर्त्ता स्तोमानां। ततो। निषक्कतदृतिसंवा। न नाम पितुर्वा

पुत्रस्य वो। पसपह्लिणी स्त्रकृकारिका। ननानानमते। मर्त्ताया। दुहिता वो। नानाधियो। नानाक

र्माणो वसूयवो वसुकामा। स्थन्वा। स्थितास्मो गावइव लोके। मिंद्रायेंदो। परिस्त्रवेत्यपि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शिव

जा२

षणः। आसीन ऊर्ध्वामुपसि क्षिणाति। उपस्थे। प्रकलविद्वणिग्भवति कलाश्च वेद प्रकलाश्च।
दुर्मित्रासः प्रकलविन्मिमाना इत्यपि निगमो भवति। अभ्यर्द्धयज्वा अभ्यर्द्धयन्यजति। सिष
क्ति पूषा अभ्यर्द्धयज्वेत्यपि निगमो भवति। ईक्षे ईशिषे। ईक्षे हि वस्व उभयस्य राजन्नि
त्यपि निगमो भवति। क्षोणस्य क्षयणस्य। महः क्षोणस्याश्विना कण्वायेत्यपि निगमो
भवति।१०। अस्मे ते बन्धुः। वयमित्यर्थः। अस्मे यातं नासत्या सजोषाः। अस्मानित्यर्थः। अस्मे
समाने निर्द्वेष सनुतर्युयोतु। अस्मादित्यर्थः। अस्मे प्रयन्धि मघवन्नृजीषिन्।

७४।

79

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

अस्मभ्यमित्यर्थः।। अस्मे आराच्चिद्द्वेषः सनुतर्युयोतु। अस्मादित्यर्थः।। ऊर्ध्व इव पप्रथे का-
मो अस्मे। अस्माकमित्यर्थः।। अस्मे धत्त वसवो वसूनि। अस्मास्वित्यर्थः।। पाथोऽन्तरिक्षं प-
था व्याख्यातं। श्येनो न दीयन्नन्वेति पाथ इत्यपि निगमो भवति॥३ उदकमपि पाथ उच्यते पाना-
त्। आ चष्ट आसां पाथो नदीनामित्यपि निगमो भवति। अन्नमपि पाथ उच्यते पानादेव।।
देवानां पाथ उप वक्षि विद्वानित्यपि निगमो भवति। सवीमनि प्रसवे। देवस्य वयं सवितुः स-
वीमनीत्यपि निगमो भवति। सप्रथाः सर्वतः पृथुः। त्वमग्ने सप्रथा असीत्यपि निगमो भवति।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

विदधानि वेदनानि।विदधानि प्रबोदयन्नित्यपि निगमो भवति॥२॥ अथायं तर्हवसूर्यं विश्वेदिं
द्रस्य नस्यस्त तावस्तेऽत्रा तेऽननमानऽ ऊसावर्तिता गं नदीधिमासमाश्रिताः सूर्यमुपतिष्ठंते
पिवोपमार्थे स्यात्सूर्यमिवेंद्रमुपतिष्ठंतिसर्वाणींद्रस्य धनानि विभ्रदस्य माणाः सयपाधना
निविभजतिऽत्राते बनन्निष्यमाणे वं तंवयं ताग मनुध्यायामोऽसाबलेनोऽउजतेर्वौकु
तेर्वाशीराश्रयणाद्वाश्रपणाद्वापयमितराधीराशास्तोमेंद्रं द्वावुगावेत्राशिरमित्यपि
निगमो भवति।सामेसत्याशीर्देवेष्विति॥२॥ यदाते मन्त्रोत्र अनुमोगमानत्वादिंद्रसि

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

छ्उषधीरजीगः।यदातेमर्त्तोनोगमन्चापदंपग्रासिरत्तमज्उषधीरगारीजिगर्त्तिर्गिरत्ति
कर्मावागरणातिकर्मावागरह्लातिकर्मावा।मूरात्रमूरनवयंविकिल्वोमद्दिचमग्रेचर्मं
गाविस्रे।मूरह्लावयंस्मोमूरह्लस्त्वमसिनवयंविन्नमद्दिचमग्रेत्वंउवेच्छ।शशमानः।शं
समानः।योवांयुज्ञैः।शशमानोह्दाशातीत्युपिनिगमोनवंतिदेवोदेवा।स्याःरूपा।
देवोदेवान्स्वल्यक्रयाःरूपा।हूपक्षूतेर्वाकल्पतेवा।पात्रश्वंदिनूरिदावेन्नरावांविज्ञा
माउरुतवाधास्या।नाता।त्रपा।सोमस्युत्रयतीयुवस्यामिंद्राग्नीस्त्तोमंउनया।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

४।

मिनर्व्यां॥ ऋश्रोषं हि बकु दायितरो वां॥ विज्ञामाउरस माता ज्ञामाउ॥ विज्ञामानेति शाश्व
द्वाञ्जिणा ज्ञाः॥ क्षीतापतिमा वद्रतेत्॥ समाग्र इववरो॥ त्निधे नो॥ ज्ञामा ताज्ञा अ पत्यंतन्निर्मी
तो॥ ३ तवाघास्यालादपि नस्याजा॥ स्यास ऋग्रासन्नः संयोगेनेति नेदाना॥ स्याह्वाज्ञानाव
पतीनिवा॥ सा ज्ञाराज्ञते॥ स्यं श्रपर्णे स्यते॥ श्रपमशानपवनं॥ श्रणातेवा॥ ४ यसोमस्यत्रदा
नेनं॥ युवा स्वामिंद्राग्नी स्तोमं जनयामि नव्वं॥ तरमो मासरत्यपरि ष्टाद्व्यां स्व्यास्यामः।
दाषष्ठस्य द्वितीयः पादः। ॥ सोमानं स्वरणं कृणुहि ब्रह्मणस्पते कक्षीवंतं य औ

८१

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शिजः। सोमानं सोतारं प्रकाशनवंतं कुरु ब्रह्मणस्पते। कक्षीवंतमिव य औशिजः। कक्षी
वान् कक्ष्यावानौशिजः उशिजः पुत्रः उशिग्वष्टेः कांतिकर्मणः। अपि त्वयं मनुष्यक[illegible]ए
वाभिप्रेतः स्यात्तं सोमानां सोतारं मा प्रकाशनवंतं कुरु ब्रह्मणस्पते॥१०॥ इंद्रासोमा समघ
शंसमभ्य१घं तपुर्ययस्तु चरुरग्निवाँ इव। ब्रह्मद्विषे क्रव्यादे घोरचक्षसे द्वेषो धत्तम
नवायं किमीदिने॥ इंद्रासोमावघस्य शंसितारम् अघं हंतेर्निर्ह्रसितोपसर्ग आहंतीति
तपुस्तपतेः चरुर्मृच्चयो भवति चरतेर्वा समुच्चरंत्यस्मादापः। ब्रह्मद्विषे क्रव्यमदने

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

82

वि३

घोररव्यानायं॥ ऋच्यंविरुन्नाज्ञायतइतिनैरुक्ताः॥ द्वेषोधत्तं॥४ मेवाचेयमनवयवं॥ यदन्येनव्य
चेयुः॥५ द्वेषसइतिवा॥ किमीदिनेकिमिदानीमितिचरते॥ किमिदंकिमिदमितिवा॥ पिशुना
यचरतेपिशुनः पिंशतेः। पिंशतीति। राक्षसएवपाजः। ग्रसितेति। नपृष्ठी॥ पाह्रियाज्ञेवामवौऽन्ये
नार्ष्णीमनुग्रासितेति। दूषणानो॥ मत्तो। ग्रसिति। विध्यरक्षस स्तापिष्ठेः। कुरुष्वपाऊः॥ पाजः॥ पानात्॥ ग्रसि
तिमिवपृष्ठी॥ ग्रसितिः ग्रसहना॥ तेउवीज्ञालेवा॥ याह्रियाज्ञेवा॥४ मात्यवानस्यमनवास्त्रवा
चेरा॥६ न्नतागणेन॥ गतनयेनदाप्तिनेतिवा॥ व्यानुग्रासित्याद्रूणानस्त्रपृष्ठीतिद्विपनाम॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नरस्ते वर्चस्विर स्ते वर्चासि ॥५॥ सितासिचि ध्यारज्ञ सस्त्वा पिष्ठे स्तत्ततमैः स्त्र स्ततमैः त्रापिष्ठतमे । रिति
वा । यस्ते गर्तेम मी वा दुर्णामा यो । निमाशये । अमीवा स्यमनेन व्याख्याता ॥ दुर्णामा क्रिमि
र्भवति पापनामा ॥ क्रिमिः क्रव्यमेघ । तिक्रमतेर्वास्या त्सरण कर्मणः क्रामतेर्वा । अति
क्रामं तो दुरितानि विश्वा । अतिक्रममाण दुर्गतिगमनानि सर्वाणि ॥५॥ घा । यदेन याचिद्दु
पवीयते व्याधिर्वा नयं वा । अघ्युपरे ध्रीत्सु पि निगमो न वर्त्य ॥५॥ मतिरमामयी मतिरात्ममयी ।
ऊर्ध्वा यस्या मतिर्नाक्त्वा दिघ कतुदित्सु पि निगमो न वर्तते । क्रह्रीति द्विघ्र नामा ॥६॥ अह्री इति ।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

83

त्रिशन्तोऽग्ने धुरउं शृतोयं स्थ ये स्कृध्नी नगुं नासत्यापुरंधिं। तान ध्वरे यज्ञउशतः का
मयमानान्यज्ञाग्ने स्कृध्नी नगं नासत्यो वाश्विनौ सत्या वेवनासत्या विष्णोर्णवान्तः स
त्यस्यत्रणे तारा चित्या ग्रायणो नास्तिकाग्रन वो बन्नूवउरि ति वा पुरंधिर्बकुधीस्त्ता
न्कः पुरंधिं सेगः पुरस्त्तात्तस्यान्चादेशाउलसे कमिंद्र इत्यपरं सबकुकर्मतमः पुरांवदा
रयिन्दतमो चरुणं इत्यपरं तंप्रज्ञ्यास्नोति। इमामूनुकवितमस्यमायामित्यपिति
गमोनवेति। रूशादिति वर्णनाम मरोवलेजर्ध्वलति कर्मणः। समिद्धस्य रुशादद्दर्शिपा

त्रि

5

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ऊ इत्यपि निगमो भवति ॥ ४ ॥ अस्ति हि द्विवः सऊत्यं रिशादसो देवासो अस्त्याप्यो । अस्ति
ह्विवः समान ऊतिता रेशायदारिणो देवा अस्त्याप्यमाप्यमाप्नोतेः ॥ सुदत्रः कल्या
णदानः । त्वष्टा सुदत्रो विदधातु रायः इत्यपि निगमो भवति ॥ सुविदत्रः कल्याणवि
द्यः । आ अग्ने याहि सुविदत्रेभिरर्वाङ् इत्यपि निगमो भवति ॥ आनुषगिति नामानुपूर्वस्या
नुषक्तं भवति ॥ स्तृणन्ति बर्हिरानुषगित्यपि निगमो भवति ॥ तुर्वणिस्तूर्णवनिः ॥
स तुर्वणिर्महाँ अरेणुपौंस्ये इत्यपि निगमो भवति ॥ गिर्वणा देवो भवति गीर्भिरे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नं वनयुंति।उक्षंगिर्वणःस्तेहृ हृदित्यपिनिगमोनवति।पा।अमूर्यीं सूर्येरउस्ति।निष

त्येयेभूतानिसमस्तएवनिमानि।अनुसमीरिताःसुसमीरितेवाउसमीरितामाध्य

मकादेवगणास्तेरसेनपृथिवींतर्पयंतोभूतानिचकुर्वंतितत्र्यायऊंतेत्यतिक्रातेप्र

तिवचनं।अमुकस्तातंऽइंद्रहि।अमाकेतिवास्येकेतिवा।यादृश्मिंधायितमप

स्ययाविदता।यादृशोधायितमपस्ययाविदता।उस्तः।पितेयंऊारयापियज्ञे।उ

तद्दचगोपिता।ऊायियज्ञे।।दा।प्रवोळोजुउषाणास्तेअस्त्रुरस्नूतविश्वेअग्निमो

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नी

तवांज्ञाः। त्रास्थुर्वो जोषयमाणा अनवतास्तवैयग्रगमने मे तिवाग्रस्तं पादिनइ त्ति वापि वाग्र

मित्येतदनर्थकमुपबंधमाददीता अह्वीदिंद्रू ग्रस्थितेमा ह्वीषि वनोदर्थपत्तोत्सोमं धिर

मा। अह्वीद्रू ग्रस्थिता, मानि ह्वीषि वनोदधि षवनरस्मन्ननामपवतिनोमीनूतस्तमे

दस्त्वग्रतिपवताग्रंनीहामित्यपि निगमो नवत्यपि वामेदस्य पशोश्च सात्वं हि वचनं

तां प

स्यापत्रह्येकवचनार्थः प्रसिद्धं तद्भवति पुरोता अश्वग्रे पवतरति यथा अश्रु रुध आपोन्नं

यंति श्रुचेसंरुधं ति। रुतस्याहि श्रुरुधः संति पूर्वीरित्यपि निगमो नवति। अमिनो

त्य

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मितमात्रो महान्भवत्यभ्यमितो वा। अमिनः सहोभिरित्यपि निगमो भवति। जज्झतीरापो
भवन्ति शब्दकारिण्यः। मरुतो जज्झतीरिवेत्यपि निगमो भवत्यप्रतिष्कुतोऽप्रतिस्कृतो
ऽप्रतिस्खलितो वा। असमनमप्रतिष्कुत इत्यपि निगमो भवति। शाशदानः शाशाद्यमानः।
प्र स्वां मतिमतिरच्छाशदान इत्यपि निगमो भवति। षष्ठाध्यायस्य तृतीयः पादः॥ ॥
सृप्रः सर्पणादिदमपीतरत्सृप्रमेतस्मादेव सर्पिर्वा तैलं वा सृप्रकरस्नमृचायेत्यपि
निगमो भवति। करस्नौ बाहू कर्मणां प्रस्नातारौ सुशिप्रमेतेन व्याख्यातं। वाजे सु

८५

85

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

शिप्रगोमतीत्यपि निगमो भवति। शिप्रे हनू नासिके वा हनुर्हन्तेर्नासिका नसतेः। वि
ष्यस्व शिप्रे वि सृजस्व धेने इत्यपि निगमो भवति। धेना दधातेः। सुरमणा तां सवि
त्रेण विकिलेरसुन्नासेत्यपि निगमो भवति। द्विबर्हा द्वयोः स्थानयोः परिवृढो
मध्यमे च स्थान उत्तमे चाउता द्विबर्हा अमिनः सहोभिरित्यपि निगमो भवत्य
क्रो अक्रमणात्। अक्रो न बभ्रिः समिथे महीनामित्यपि निगमो भवत्यक्रायण उरु
कुर्वीणः। दूत ईयसे प्रदिव उराण इत्यपि निगमो भवति॥ स्तिया आपो भवं
ति स्त्यायनात्। वृषा सिन्धूनां वृषभः स्तियानामित्यपि निगमो भवति। स्तिपाः

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्रषांपालनं उपस्थितान्मालयतीति।मनःस्थितिपाउतन्नवातनूपाइत्यपिनि
गमोन्नवति।ऊबारुऊचमानसोहिऊरमाणसोहिगरमाणसोहीतिवा।अ
येरुपस्राऋपितेऊवाविंत्यपिनिगमोन्नवति।कालिशाइतिवडनामरूलश्रा
तनोन्नवति।स्कंधांसीवृक्कालिशेनाविष्ट क्लीहिःशायतउपपृक्तांव्याः।स्कं
धोहृत्स्यसमास्कन्नोन्नवतीदमपीतरस्कंधएतस्मादेवस्कन्नेकायेहिःथा
यतउपपर्चनःपृथिव्यास्कंऊस्कंऊचेदीनकर्मणः।२।३ऊऊेयउतेरेस्तो
माइंद्रस्यवज्रिणः।नविंधेअस्यसुष्टुति।दानेदानेयउतेरेस्तोमाइंद्र
ऊरूपंगरूपंगणानेः।ऊरूपं[illegible] निगमोन्नवति।३-३

©Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्यवज्रिणः॥ नास्यतोर्विंदामिसमाप्तिंस्कृतं॥ बर्हणापरिबर्हणा। हृदहृद्रूयान्नस्सुरोब
र्हणा। हृन्तदूल्यपिनिगमो। नवेति। आयोऽस्मे घ्रंसउतवायऊधो निसोमं सुनोति। नव
तिघ्नमाँऽद्याऽत्रपापघ्नाऽकस्यावनुष्टिमूहृतितनूश्रुऽत्वं॥ मघवायः कवास्सुस्वः। घ्रंसर्
स्यहनीमयस्यंतेऽस्मिन्नसा॥ गोस्थउद्भततरं। नवल्कपोन्नद्धमितिवास्नेहानुप्रदा
नसामान्या॥ द्रात्रिरपूधउच्यते॥ सयोऽस्माऽदन्यपिवारात्रोसोमं सुनोति। नवति
दघोननवानपोऽरस्यपोहत्तिशाकस्तिननिषुंधर्मसंतानादपेतमलंकरिष्णुमयज्वा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

नतनूशुच्चं न तनूशो नयितारं मघवायः कवासख्यौ यस्य कपूयाः सख्याय यः। न्यो विध्य
दिसी बिशांस्य दूळ्हा विशृंगिणामानिन छुछुमिंद्रः। निरंध्य दिसो बिल शांस्य दूळ्हानि
व्यचिन छंगिणं शुछ्छमिंद्रः।४। अस्मा इदु प्र नंसा हूतुऊ नो वृत्राय वज्रमीशानः। कि
येधाः। गोर्नपर्व विरदानिरश्चे ष्यन्नर्णांस्यपां चरध्यै। अस्मेप्रदूर्ष्णं सं माणो वृत्राय
वज्रमीशानः। कियेधाः। कियद्धा इ तिवां कममाणधा इतिवां गोरिवपर्वाणिविरद
मघस्यै ष्यन्नर्णांस्यपां चरणायै। त्वमिंत्र्यम्यते। त्वमिंस्यषिडुःन्मर्त्यो नामिस्यपि

श्री पा

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

८७

८१

निगमो भवति। चिष्पितो विष्पातः। पारं नो अस्य विष्पितस्य पर्षन्नित्यपि निगमो भवति।
पातन्नस्तुरीपमद्भुतं पुरुवारं पुरुत्मना। त्वष्टा पोषाय विष्यतु राये नाभा नो अस्मयुः॥
तन्नस्तूर्णमापि महद्भुसंन्नवमात्मना त्वष्टा धनस्य पोषाय विष्यात्विल्यस्मयुरस्मात्कामय
मानोऽरास्मिनोरास्मीरपतेर्वा रसतेर्वा। रास्पिनस्यायो रित्यपि निगमो भवत्यृजतिः प्र
साधनकर्मणः ऋजुरित्यप्यस्य भवति। ऋजुनीती नो वरुण इत्यपि निगमो भवति। प्रतद्वसू
प्राघवस्रो हरी ऊंरुदद्भुतद्वसू अभिस्वर इत्यपि निगमो भवति। द्याद्हिनो ता नो अध्वरं देव

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यज्ञाहि नोतब्रह्मसेन येधनानामारू तस्ययोगेविष्यं घृमूधः श्रुष्टीवरी नूतनास्मत्यं
मापः। प्रहिणुतनोऽध्वरं देवयज्यायै प्रहिणुत ब्रह्मधनस्यसननायरू तस्ययोगे यज्ञस्य
योगेया है श्राकर इति वा श्राक इंशा स्र्दे र्दं नवति श्रानके स्तकली ति वा शब्देन तां कली ति
वा सुख्यवरी नूतनास्मत्स्य मापः।। चोकूयमाण इंद्र नूरि द्यामा ददहिं द्र बहु वननी यां प
धमान द्विलु नयस्यसराजा चोकूयते विश इंद्रो मनुष्यान् व्युदस्य से घमानान ह इंद्र स्य स
चतां सु चता स्यादधा स्के नयस्यसराजा दिव्यस्य च पार्थिवस्य च चोकूयमाण इति वा कू

४४

या॰दि तं ३

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यतेश्चकरीतहृत्तंसुमत्स्वयंमित्यर्थः॥३उपत्रागात्सुमन्मेधायिमन्मा।उपप्रैतुमांयन्ममनोध्या

यियज्ञेनेत्याश्वमेधिकोमंत्रोऽदिविष्टिषुदिवएषएषु।१स्तूरंराधःशताश्वंकुरूंगस्यदिवि

ष्टिषुस्तूरःसमाश्रितमात्रोमहान्भवत्येषुरन्तस्तवीयां सुमुपसर्गलुप्तोनामकरणोय

थासंपन्नतिकुरूंगोराजाबभूवकुरुगमनाद्वाकुलगमनाद्वाकुरुःकृन्ततेःकूरमित्यप्यस्य

भवतिकुलंकुष्णातेर्विकुषितंभवतिदूतोव्याख्यातोजिन्वतिःप्रीतिकर्मा।भूमिंपर्जन्या

जिन्वंतिदिवंजिन्वन्त्यग्नयइत्यपिनिगमोभवति॥षष्ठाध्यायेचतुर्थःपादः॥ ॥अथ

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

89

त्रोमात्रोमरुद्रञ्चवत्यंस्यमितोवामरुद्रांऽअमत्रोधृञ्जनेविरुद्रीत्यपिनिगमोत्रवतिस्त्वावै
वज्रञ्चीषमः।स्तूयतेवज्रञ्चासमोनर्शरातिमनस्त्रीलदानमस्त्रीलेपापकमश्लिमाद्वि
षमो।ऽअनर्शरातिंवसुदामुपस्तुहीत्यपिनिगमोनवत्यॅनवीप्रत्यतोन्यास्मिन्।ऽअनर्वा
णंवृषन्नंमंद्रजिह्वंबृहस्पतिंवर्द्धयानव्यमर्कैः।ऽअनर्वमप्रत्यृतमस्मिन्वृषन्नंमंद्रजिह्वं
मंदनजिह्वंमोदनजिह्वमितिवा।बृहस्पतिंवर्द्धयानव्यमर्कैरर्चनीयैःस्तोमैरसामिसा
मिश्रातिषिद्धंसामिस्यतेः।ऽअसाम्योजोबिभृथासुदानवः।ऽअसुसमाप्तंबलंबिभृथ

न्यर

८ए

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

कल्यांणदानाः।१।मात्वासोमस्यगल्दयासदायाचंनहंगिरा।नूर्णिंमृगंनसवनेषुचुक्रुधंक
ईशानंनयाचिषत्।माचुक्रुधंत्वासोमस्यगाल्दनेनसदायाचंनहंगिरागील्यास्तुत्यानूर्णि
मिवमृगंनसवनेषुचुक्रुधंकईशानंनयाचिष्यतीति।आत्वाविशंत्विंदवआगल्दाधम
नीनां।नानाविज्ञंक्षीत्येतेचवतोगलक्ष(ना)धमनीनामित्यत्रार्षः।नपापासोमनामहेनारा
यासोनजल्हवः।नपापामन्यामहेनाधनानजल्हसनेनहीनाः।अस्त्मस्मास्तुब्रस्तवयमध्य
यनंतपोदानकर्मेत्यृषिरवोचनुबकुरोनास्करोनयंकरोनासमानोद्रवतीतिवा॥

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

यवंत्वृकेणाश्विनावपंतेषंदुहितामनुषायदस्त्रा। अभिदस्युंबकुरेणाधमंतोरुज्योति
श्चक्रथुरार्यायाइव को ला गलेनवन्निविकर्षनाइत्वा गलेनलगनेपर्शूलवहूला गंगलेनलगनेरिंगने

१० लंबितेर्यान्नंदुहंतोमनुष्यायदर्शनीयावन्निधमंतोदस्युंबकुरेणज्योतिषावोदकेनवार्यरंश्च
रःपुत्रोवेकनायाःखलुकेसीदिनोनवंतिद्विगुणकारिणोवाद्विगुणदायिनोवाद्विगुण
कामयंतइतिवा। इंद्रोविश्वान्बेकनाटाँअहर्दृशउतक्रत्वापणीरभित्वाइंदः सर्वान्वेक
नायानहर्दृशान्सूर्यदृशोयइमान्यहानिपश्यंतिनपराणीतिवाभिनवतिकर्मणापणी

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

सुवणिज्ञः ।१३। ऊँ यान्नो अग्निर्विधे तनादित्यासः पुरस्ताद्धात्तां । कर्तुस्स्थ द्रवनक्षतः । जीवतो नो
निधा वनादित्यां पुरस्ताद्दनना ह्वनुस्थ... न क्षतरतिमस्थानां । ऊँ आसमापन्नानामेव दाधीं
वदयं तेमस्या मध्या उदकेस्यं दत्तै मा घं तेन्यो न्यं नद्दण्णाये निवां । ऊँ आसं ऊसवरं नवतिं ऊँ
सेनवे वां । ऊँ लेशायं वां दुरो हस्त्वानं द्दूरण्णामित्यपप्यस्य नं वतिं । हुएवन्नं द्दूरण्णा दुर्विल्यपिमि
गमो नवति । सप्तमर्यादाः कवयस्ततक्षुस्तासामेकामिदभ्यंहुरोगात् । सप्तमर्यादाः क
वयश्च कृत्वस्तासामेकामप्यधिगच्छन्नंहस्वानूनवति स्तोयं तस्यारोहणं ब्रह्मसहस्रां कृ

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

णहत्यांसुरापानंदुष्कृतकर्मणः पुनः पुनः सेवांपातकेन्तोघमित्तिबतइत्तिनिपातः
स्येदानुकंपयोः ॥७॥ बत्तोबत्तास्सियमनेवतेमनोहृदयंचाचिदामात्रन्याकिलत्वांकृस्ये
वयुक्तंपरिघजात्तेलिबुऊेववृद्धं ॥ बत्तोब [illegible] त्तादत्तितोन्नवत्तिदुर्बलोबत्तास्सियमनेवतो
मनोहृदयंचाविज्ञानाम्यन्याकिलत्वांपारिषंदृयतेकस्येवयुक्तंलिबुऊेववृद्धंलिबुऊाव्र
तातिर्नचत्तिनीयतेचिन्नऊंनीतिव्रतातिर्वर्णाव्रशायनाव्रततनाव्रवातापमुदकंन्नवाहि
वातएतदाप्यायंयंतिपुनानोयातापयंविघ्नश्वंद्रामित्यपिनिगमोन्नचतितावनेनवायोन्यं

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

धारयित्वा कन्या वनर्वचायो वेः पुत्रश्चायन्निति वा कामयमान इति वा वेति वयइति वनका
रंशाकल्यउदात्तं त्वेतदाख्यातमभविष्यदसुसमाप्तश्चार्थो रपर्यं चीतीतिसिद्धस्तत्वे
स्तूरपं कामयं तइति वा एष देवोरपर्यं तीत्यपि निगमो भवति धेनुं नरस्पंपिन्वत मस
कां। असंकमणीम्॥५॥ पंचमः पादः॥ ॥अध्वर्यं अध्वनानामतीनां च साधनानां चिक्षा
णां वाध्वर्यमित्यपि निगमो भवत्यनवब्रवोनाक्षिप्तवचनः॥ विजेषकृदिंद्र इवानवब्रव
इत्यपि निगमो भवति॥१॥ अरायि काणे विकटे। गिरिं गच्छ सदान्वे॥ शिरिंबिठस्य

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

सत्वंनिरस्त्वानि ॥ वी ॥ द्रष्टा वानयाम सि ॥ अदार्यिकाणो विकटे ॥ काणो विक्रांत दर्शन इत्यौप
मन्यवः कणेर्वा स्यादणूत्ता च कर्मणः ॥ कणतिः शब्दाणूत्ता वे सा ष्यते ॥ नु कणतीचिमा
त्राणूत्ता वात्कणो ॥ दर्शने णूत्ता वात्काणो ॥ विकये विक्रांत गतिरित्यौपमन्यवः ॥ ऊटतेर्वी
स्याद्धिकुटितो तनच ॥ लिंगि गिरिं गच्छ सदानोनुवे शब्दकारि के ॥ शिरिंबिठस्य सत्वानिः ॥ शि
रिंबिठो मेघः ॥ शीर्यते ॥ बिठे ॥ बिठं बीरिटेन व्याख्यातं ॥ तस्य सत्वैः रुद्रकैरिति स्यान्ते द्रष्टा वा
नयामो ॥ पिवा ॥ शिरिंबिठो नारद्दूत ऊ ॥ कालकर्णी ॥ पेतोलक्ष्मी निर्नाशयां नकार ॥ तस्य

९२

९८२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

स्वैः कर्म निरितिस्यान्ते ष्टा वाल यामं श्वात यति र्नाशने पराशरः पराशीर्णास्य वसिष्ठस्य

स्यच्छविरस्य ऊन्नेपराशरः शतयातुर्वसिष्ठइत्यपिनिगमो नवति द्रोपिपराशरउच्यते

शातर्दूतायानूनोारुद्रो यानूनाम नवत्पराशरइत्यपिनिगमो नवति। क्रिविर्दती र्विकर्त

नदंती। यत्रावो दिद्युरद्दति। क्रिविर्दतीत्यपि निगमो नवति। करूळती रूत्रदती। वामं

वामंतत्रादुरे देवो दद्यत्वर्यमा। वामं पूषा वामं नगो वामं देवः करूळती। वामं वननीयं

नवत्यादुरिया दरणा न्तकः रूळतीं नगः पुरस्त्तान्तस्याच्चादेशाइत्येकं पूषेत्यपरं सो दे

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१०४

नकोदंतकःपूषेतिवब्राह्मणांदन्तोविशाइंद्रमघवांवः॥दानमनसोनोमनुष्यान्निंद्रमदुवा
वःकुरु।अवीरामिवमामयंशरारुरभिमन्यते।अबलामिवमामयंबालोभिमन्यतेसखि
शरिषुरिदंयुरिदंकामयमानोयापितद्दृदर्पेनाप्यतोवसूयुरिन्द्रोवसुमानित्यत्रापि॥
अश्वयुर्गव्यूरथयुर्वसूयुरित्यपिनिगमोऽत्रवर्तते।अकिंते ... एवंतिकीकटेषुगावी
नाशिरंदुदूरेनतपंतिघर्मा।आनोनरप्रमगंदस्यवेदोनैचाशाखंमघवंरंधयानः॥किंते
कुर्वंतिकीकटेषुगावःकीकटानामदेशोनार्यनिवासःकीकटाःकिंकृताःकिंक्रियाःइति

९३

१८२

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

रितिश्रेष्ठानैवचाशिरं दुहृन्न तपंतिघर्मंदम्यीमादरणेः प्रमगंदस्यधनानिमगंदः कुसी
दीमांगदोमां गमिष्यतीतिवददातितदपत्यंप्रमगंदोत्येतकुसीदि कुसीनः प्रमदकोवा
योयमिवास्तिसोकोनपरइतिश्रेष्ठः पंउकोवापंउकः पंनगः प्रार्दकोवाप्रार्दयत्यांउा
वांउावाणीइवब्रीसयतितस्छंनैचाशाखंनीचाशाखोनीचैः शाखः शाखाः शक्नोतेरा
।तिररणानन्नामधवत्रंधयेतिरध्यतिर्वशागमनेबुंदइषुर्नवानिर्निदोवानयदोवा
नासमानोदवतीतिवाभन्तुविहंतेसुरुतंसुमयंधनुः साधुबुंदोहिरण्ययः ।उ

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

सातें बाहूरण्यासु संस्कृ तंरू दूपे विंद दूद्ध धा॥उ विद्वं बकु विद्वं महा विद्वे पंवा तेस्तु

रू तं सूमयं सुसुखं धनुः साधयि चा लेबुद्धो हिर एमयं उ चौते बा दूरमणी यो सां ग्राम्यौ व ॥ात्स्

न्या

दूपे त्र्यंदन पा ति नौ गमन पाति नौं वा मर्म एयर्दन वे धि नौ गमन वें धि नो वा॥पा नि रा

विध्य द्रि रिस्य त्र्या धा र यं सक्क मो दनो॥रं द्रो बुं दं स्वां त तं॥निर विध्य द्रि रिस्य त्र्या धा

र यत्स क्क मो दन मु दक दा नं मे घां॥रं द्रो बुं दं स्वां त तं॥रूं दं बुं दे न व्या स्व्यां तं दं दा र कु श॥

हा॥त्र्यं यं यो स्ते ता॥कि रुस्स यु मस्यं क म ष्पूं दे य स्तं मं रं ति दे वाः॥त्र्य स्स्य द्रूणी य ते मा शि

ए३।

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

मास्यँषां देवा दधिरे हव्यवाहं। अयं यो होता कर्त्तास्य यमस्य कमप्यूनमनिवहाति यस्सम
ऋवंति देवा अहरहर्ज्जायतें मासे मासें ईं मासे ईं मासे वा प देवानि दाधिरे हव्यवाहं मुच्च
मूर्ण्णीतेर्हृणो ते वीमहे त्वं दुल्चेस्छविरं तदासीदित्यपि ।प। निगमो नवंच्च बीसमपगतसा
स्समपह्नत नासमं नेतर्हि त नासं गत नासं वा ।७। हिमेनाग्निं घ्रंसमवारयेषां पितुम
तीमूर्ज्जमस्मा अधत्तं। ऋबीसे अत्रिमश्विनावनीतमुन्निन्यथुः सर्वगणं स्वस्ति। हिमेनो
दकेनग्रीष्मांतें ग्निं घ्रंसमहर्वारयेथां मन्नवतीं वास्मा ऊर्जमधत्तमयन्नयेयोयमृबी

© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

१६७

रंत

ति पाथिव्यामाग्निरौषधिवनस्पतिष्वप्सु तमुन्निन्युः सर्वगुणांस्सर्वदेवानामानंगलोगरा
नाह्नुणाश्च यद्दृष्टयउँ षधयउ घंति श्राणिनश्च पाथिव्यांतदाभिनो रूपंतेनैमौस्मौ ति
स्तोतिः ॥ इति षष्ठोध्यायः समाप्तः [illegible] नृसिंहपूर्वतापिनी [illegible] समाप्तः ॥ श्रीस्वस्ति
संवत १७४१ वर्षे फाल्गुण वदि २ सोमे श्रीसूर्यपुरे वास्तव्य [illegible] ज्ञातीय त्रिपाठी हरिशंकरेण लिखितं शुभं भवतु ॥ श्री लिंबजा देव्यै नमः ॥

शि० द०
शि० द० ६५